

Översikter och meddelanden

Negativa till EU, positiva till Europa – Gymnasieelevers attityder och inställningar

Inledning

Folkomröstningen 1994 om ett svenskt EU-medlemskap resulterade i ett knappt ja till ett medlemskap i EU. En liten majoritet på 52,3 % av väljarna röstade ja, medan 46,9 % röstade nej (Gilljam & Holmberg 1996:9). De unga väljarnas röstning i EU-omröstningen skilde sig till viss del från andra åldersgrupper. Bland unga män (18-21 år) röstade 50 % ja till ett svenskt EU-medlemskap mot drygt 60 % bland äldre män. Yngre kvinnors inställning skilde sig i större utsträckning från äldre kvinnors, och endast 31 % av de yngre kvinnorna röstade ja till ett svenskt EU-medlemskap, medan nästan 50 % bland de äldre kvinnorna röstade ja (Gilljam 1996:174). Dessa siffror visar på en tendens att ungdomar generellt sett var mer negativa till det svenska EU-medlemskapet än övriga åldersgrupper. Sedan folkomröstningen 1994 har den allmänna opinionen svängt, och idag är inte längre en majoritet av Sveriges befolkning positiva till det svens-

ka medlemskapet i EU. I den senaste Eurobarometern¹ ansåg 32 % av Sveriges befolkning att Sveriges medlemskap i EU var bra och 36 % ansåg att det var dåligt (Eurobarometer Nr 45 1996:10).

I denna studie, ursprungligen genomförd på uppdrag av Carrefour Sydsverige², avser vi främst undersöka ungdomars, eller mer specifikt gymnasieelevers inställningar till EU och Europa, deras syn på ett förenat Europa och Sveriges roll i den europeiska utvecklingen.³ Studiens syfte är således att undersöka inställningen till EU, det svenska EU-medlemskapet, ett förenat Europa och Sveriges roll i Europas utveckling. Detta omfattar en kartläggning av gymnasieelevers attityder i dessa frågor och deras syn på europeiskt samarbete, samt en analys av de faktorer som eventuellt påverkar deras attityder.

Resultatet av undersökningen (tabell 1) visar att gymnasieelever är mycket negativt inställda till EU och det svenska EU-medlemskapet. Nästan hälften av de tillfrågade är negativt inställda till EU som helhet och det svenska EU-medlemskapet samtidigt som endast drygt en femtedel är positivt inställda. Däremot är nästan hälften av de tillfrågade positivt inställda till ett förenat Europa och tre fjärdedelar är positivt inställda till att Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling.

Undersökningen utgår ifrån hypoteser, ut-

Tabell 1. Attityder till det svenska EU-medlemskapet, till EU som helhet, till ett förenat Europa och till en aktiv svensk roll i Europas utveckling. (procent).

Attityder till	Positiva	Negativa	Varken eller och ingen uppfattning	Total	N=
Svenskt EU-medlemskap	20	49	31	100	517
EU som helhet	17	47	36	100	518
Ett förenat Europa	49	14	37	100	513
En aktiv svensk roll i Europas utveckling	75	7	18	100	515

vecklade nedan, baserade på strukturella skillnader som observerats i tidigare undersökningar om inställningen till EU och det svenska EU-medlemskapet. Utifrån dessa hypoteser undersöker vi också andra relevanta och kompletterande frågor av intresse. Studien fokuserar på gymnasisisters inställning till Sveriges EU-medlemskap och generella attityder till EU och till en eventuell utvidgning av EU, samt attityder till ett förenat Europa i allmänhet, vilket inte nödvändigtvis innebär EU. Dessutom avser studien fånga gymnasieelevers syn på Sveriges roll i Europas framtida utveckling.

Vad kan förklara attityder till det svenska EU-medlemskapet?

Den teoretiska utgångspunkten är baserad på tidigare forskning kring attityder till EU och väljarbeteende. Dessa två perspektiv diskuteras parallellt under ett övergripande teoretiskt ramverk, vilket kan föras tillbaka på attitydskillnader mellan centrum och periferi. Norska EU-forskare har i Johan Galtungs spår visat att EU-motståndare främst förekommer i periferin och att EU-anhängare återfinns i centrum. De personer som finns i centrum beskrivs som resursstarka och följaktligen beskrivs personer i periferin som resurssvaga. I periferin där det största EU-motståndet antas vara, återfinns personer som är bosatta på landsbygden och i mindre tätbefolkade regioner, personer i primärnäringarna, arbetare, lågutbildade, kvinnor samt yngre och äldre personer. I denna studie undersöks det om ett sådant centrum-periferi mönster går att urskilja bland gymnasieungdomar.

Tidigare opinionsundersökningar visar att det inte föreligger några större åsiktskillnader mellan män och kvinnor när det gäller röstning i riksdagsval och i politiska sakfrågor i allmänhet. Stora åsiktskillnader förekommer däremot i frågor som rör pornografi, kärnkraft, och något mindre i frågor om sex timmars arbetsdag, könskvoteringar och nedskärningar i den offentliga sektorn (Gilljam & Holmberg 1995: 80). I folkomröstningen om

EU 1994 röstade män i högre utsträckning ja till ett svenskt EU-medlemskap än kvinnor (Gilljam 1996: 185). Denna tendens får stöd av Eurobarometern som hävdar att män är mer positivt inställda till EU än kvinnor. Kvinnors mer negativa inställning till EU jämfört med män kan i någon mån förklaras utifrån centrum-periferitesen, där kvinnor ses som mindre resursstarka än män och tillhör periferin, och således i större utsträckning är motståndare till EU. Detta genererar undersökningens första hypotes: *Män på gymnasiet är mer positivt inställda till EU och ett svenskt EU-medlemskap än kvinnor.*

Väljarundersökningar i Sverige i samband med folkomröstningen 1994 visar stora attitydskillnader till EU mellan norra och södra Sverige (Gilljam 1996: 203). I Eurobarometern nr. 45 (1996: 10) ansåg 14 % i mellersta Norrland och 40 % i Sydsverige att det svenska EU-medlemskapet var bra. Attitydskillnaderna mellan det resursstarka och tätbefolkade Sydsverige och den något mer resurssvaga glesbygden i Norrland kan också förstås utifrån centrum-periferitesen. Dessa studier ligger till grund för undersökningens andra hypotes: *Gymnasieelever i norra Sverige är i högre grad negativt inställda till EU och ett svenskt EU-medlemskap jämfört med gymnasieelever i södra Sverige.*

Liknande undersökningar visar en tendens att människor bosatta utanför centralorterna är mindre positiva till EU än människor som är bosatta i centralorten (Gilljam 1996: 203). Denna attitydskillnad är i någon mån klassisk inom centrum-periferiteorin och har således stöd av denna teori. Studiens tredje hypotes baserar sig på denna attitydskillnad: *Gymnasister bosatta utanför centralorten är mindre positiva till EU, och ett svenskt EU-medlemskap än de gymnasieelever som bor i centralorten.*

Analysen av EU-folkomröstningen visar att socioekonomiska faktorer som yrkestillhörighet och utbildning påverkar röstningsbeteendet, vilket också är en väsentlig del av centrum-periferitesen (Gilljam 1996: 178). Den fjärde hypotesen är i någon mån relaterad till detta och baseras på antagandet att det finns en

skillnad i inställning till EU mellan studerande på olika gymnasieprogram: *Gymnasieelever på teoretiska gymnasieprogram har en positivare inställning till EU och ett svenskt EU-medlemskap än elever på praktiska program.*

Således ligger opinions- och attitydundersökningar och centrum-periferiteorin till grund för att identifiera undersökningens oberoende variabler: kön, gymnasieprogram, geografi d v s norra Sverige/södra Sverige, och bostadsort d v s centralort/icke-centralort. Denna studie utesluter inte alternativa tolkningar av skillnader i inställningen till EU, utan visar att ytterligare faktorer kan tänkas påverka inställningen. En negativ attityd till EU kan också bero på t ex nationalism, en stark svensk identitet och/eller liten reseerfarenhet. I undersökningen identifieras ytterligare faktorer som antas kunna påverka inställningen till EU: information om EU-frågor, reseerfarenhet, vilja att studera, arbeta eller bosätta sig i Europa, intresse för samhällsfrågor, politikerförtroende, politisk aktivitetsgrad och betyg i samhällskunskap. Enligt Eurobarometern finns det ett positivt samband mellan kunskapsnivå och stöd för EU. Väljarundersökningen om EU-valet visade på ett positivt samband mellan intresse och kunskap om EU och inställningen till EU, dock framkommer det att sambandet inte är signifikant när det kontrolleras för kön (Oskarson 1996: 218). För att studera om information om EU påverkar inställningen till ett svenskt medlemskap i EU används gymnasisternas subjektiva bedömning av sina kunskaper i EU-relaterade frågor. Vidare antar vi att större reseerfarenhet, större vilja att studera, arbeta eller bosätta sig i Europa, större intresse för samhällsfrågor, större politikerförtroende, högre politisk aktivitetsgrad och bättre betyg är positivt korrelerat med inställningen till EU. Dessa faktorer kan påverka förhållandet till det okända, men kan också vara en fråga om förändrade resurser, vilka båda antas påverka inställningen till EU och EU-medlemskapet.

Undersökningsmaterial

Då studien har genomförts på uppdrag av Carrefour Sydsverige, har Carrefour Sydsverige delvis styrt urvalet av skolor, eftersom de har varit intresserade av att undersöka skolor i sitt närområde. Delvis har valet av skolor styrts av ett vetenskapligt intresse för att studera attitydskillnader till EU och Europa mellan södra och norra Sverige. I folkomröstningen 1994 framkom det att Jämtland och Skåne kan påstås representera två extremfall. Jämtland framstod som ett fäste för motståndet mot EU, medan skåningarna kan karakteriseras som EU-förespråkare. Har man valt två extrempunkter som Skåne och Jämtland kan man, utifrån dessa extremers gemensamma mönster och trender, generalisera för hela Sverige. Det är dock inte fråga om något representativt urval i strikt statistisk mening, men det är rimligt att mot bakgrund av de två extrempfallen ändå ha en hög generaliseringsambition med avseende på svenska gymnasisisters inställning till EU och Europa.

Till skillnad från traditionella väljarundersökningar studeras här gymnasieungdomar som inte var röstberättigade vid folkomröstningen 1994 om ett svenskt medlemskap i EU, och som dessutom ännu inte har röstat i allmänna val. Undersökningen grundas på en enkät baserad på idéer hämtade från bl a Eurobarometern och SOM-institutets undersökningar.

Undersökningen gjordes i april månad 1997, och bygger på en totalgrupp på 1112 elever i gymnasiets årskurs tre på tre gymnasieskolor, varav två finns i Skåne, Friaborgskolan i Simrishamn och Österportskolan i Ystad, och en i Jämtland, Palm Crantz skolan i Östersund.⁴ Av totalgruppen gjordes ett urval på 620 elever, och denna population är representativ för varje skola, och av denna grupp deltog 519 gymnasieelever i undersökningen. Ett visst bortfall bör uppmärksammas. På Palm Crantz skolan var en del av gymnasisisterna ute och praktiserade vid det tillfället som enkätundersökningen gjordes. Detta bortfall påverkar inte studien nämnvärt, eftersom fördelningen mellan de avgörande variablerna är

jämn, och representativ i förhållande till totalpopulationen i respektive skola.

I stor utsträckning undviks mer specialiserade sakfrågor i enkäten och istället koncentreras undersökningen på övergripande frågor som rör EU och Europa. Således ställs inte objektiva faktafrågor för att utröna hur stor gymnasisternas kunskap om EU faktiskt är. Orsaken är att det är komplicerat att formulera heltäckande och samtidigt djupgående frågor som ger en adekvat bild av gymnasisternas kunskapsnivå. Samtidigt ville vi inte att gymnasisterna skulle uppleva enkäten som ett kunskapstest.

Uppdelningen av de oberoende faktorerna kräver en kortare förklaring. När det gäller förklaringsfaktorn program har vi delat in gymnasieeleverna i två grupper; studerande på teoretiskt program och studerande på praktiskt program. Till de studerande på teoretiskt program hör de som läser samhällsvetenskapligt eller naturvetenskapligt program, oavsett gren. Övriga räknas som studerande på praktiskt program. Vi har också indelat bostadsort i två grupper; boende i centralorten, d v s Simrishamn, Ystad och Östersund och övriga, d v s de som inte bor i centralorten.

Attityder till det svenska EU-medlemskapet

För att utreda gymnasieelevernas inställningen till Sveriges medlemskap i EU ställdes frågan: *Är du generellt sett positivt eller negativt inställd till ett svenskt medlemskap i EU?*

Resultaten (tabell 2) följer i stort sett de fyra hypoteser vi utgår ifrån. Undersökningen visar att män, skåningar, studerande på teoretiskt program är de grupper som är mest positiva till ett svenskt EU-medlemskap. Kontrolleras de olika variablerna mot varandra kvarstår sambanden i mycket stor utsträckning. Intressant att notera är att ingen av de 48 undersökta kvinnorna på praktisk linje i Jämtland är positiv till EU, och hela 81 % är negativa.

Studien visar vidare att gymnasieelever med stor *reseerfarenhet* och de som planerar att någon gång *bo, studera eller arbeta* i något annat europeiskt land än Sverige i högre grad är positiva till EU-medlemskapet. Resultatet består vid kontroll för kön, program, län och bostadsort.

Hur informerad man är om EU påverkar attityden till EU-medlemskapet. Det är tydligt att ju mer välinformerad man är desto klarare ställningstagande gör gymnasisterna i frågan om Sveriges EU-medlemskap, d v s gymnasieeleverna blir både mer positiva och mer negativa ju mer välinformerade de uppger sig vara. Ökad EU-information påverkar stude-

Tabell 2. Gymnasieelevers inställning till det svenska EU-medlemskapet, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Positiva	Negativa	Varken eller	Vet inte	Total	N=
Totalt	20	49	24	7	100	517
Kön						
man	28	41	23	9	100	222
kvinna	14	55	25	6	100	294
Gymnasieprogram						
teoretiskt program	28	43	25	5	100	255
praktiskt program	13	55	23	9	100	261
Nord-syd						
Skåne	24	44	25	7	100	352
Jämtland	12	60	21	8	100	165
Bostadsort						
centralort	24	44	25	7	100	229
utanför centralort	18	53	23	6	100	279

rande på teoretiska och på praktiska program olika. Studerande på de teoretiska programmen blir både mer positiva och mer negativa i ungefär samma utsträckning ju mer information de anser sig besitta. Däremot förändras den positiva inställningen mycket litet i gruppen som studerar på praktiska program, men de blir däremot markant mer negativa ju mer välinformerade de anser sig vara. Män och kvinnor påverkas olika av ökad EU-information. Män blir mer positiva och mer negativa ju mer välinformerade de är, medan kvinnor blir mindre positiva och mer negativa ju mer välinformerade de är. Vid kontroll för län framkommer det att både skåningar och jämtlänningar blir mer positiva men även mer negativa till det svenska EU-medlemskapet ju mer välinformerade de är. Ett stort intresse för samhällsfrågor gör att gymnasisterna i större utsträckning tar ställning i EU-frågor, samtidigt som de blir positivare till ett svenskt medlemskap i EU ju större samhällsintresse de har. Däremot har *betyg* inte någon större effekt, framför allt inte när kontroll görs för andra faktorer. Inte heller hur hög *politisk aktivitetsgrad* gymnasieeleverna har spelar någon större roll för inställningen till det svenska EU-medlemskapet.

Politikerförtroende är ytterligare en faktor av intresse för att förstå gymnasieelevers attityder till det svenska EU-medlemskapet. Ju högre politikerförtroende desto positivare är

gymnasisterna och ju mindre förtroende de har desto negativare är de. Endast 1 % av gymnasisterna uppger att de har mycket stort förtroende för politiker och 9 % har ganska stort förtroende. Däremot är det 41 % av gymnasieeleverna som uppger att de har ganska litet förtroende för politiker, 28 % har mycket litet förtroende, och 15 % har inget förtroende för politiker.⁵ Sambandet finns kvar vid kontroll för kön, län, program och bostadsort. Det bristande politikerförtroendet bland gymnasieungdomar är anmärkningsvärt, och det avspeglar sig också i missnöjet med de politiska partierna eftersom 48 % av gymnasisterna inte angav någon partitillhörighet.

Attityder till EU som helhet

För att få en större kunskap om gymnasisternas generella attityd till EU, kompletterades undersökningen med en fråga om inställningen till EU som helhet. Följande fråga ställdes till gymnasieungdomar för att utröna deras inställning till EU: *Är du positivt eller negativt inställd till EU som helhet?*

De strukturella skillnaderna (tabell 3) är i stort sett de samma som i fråga om inställningen till det svenska EU-medlemskapet: män är mer positiva till EU än kvinnor; skåningar är mer positiva jämfört med jämtar; elever på teoretiskt program är mer positiva jämfört med

Tabell 3. Gymnasieelevers inställning till EU som helhet, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Positiva	Negativa	Varken eller	Vet inte	Total	N=
Totalt	17	47	27	9	100	518
Kön						
man	24	40	26	10	100	223
kvinna	12	52	28	9	100	294
Gymnasieprogram						
teoretiskt program	25	40	29	6	100	255
praktiskt program	10	53	25	12	100	262
Nord-syd						
Skåne	21	39	31	9	100	353
Jämtland	9	64	19	9	100	165
Bostadsort						
centralort	20	42	29	8	100	230
utanför centralort	15	51	25	10	100	279

elever på praktiskt program; och gymnasieungdomar som är bosatta på centralorten är något mer positiva till EU som helhet jämfört med de som är bosatta utanför centralorten.

I undersökningen tillfrågas gymnasieeleverna också om hur de ser på EUs eventuella utvidgning. För att utreda detta ställdes frågan: *Hur ser du på EUs eventuella utvidgning till att inkludera flera länder?* Den största gruppen omfattar motståndare till hela EU-projektet (32 %). Väldigt få vill minska EU (4 %), något fler vill behålla EU oförändrat (7 %), och ytterligare fler vill utöka EU till att inkludera vissa andra länder i Europa (15 %) eller till att inkludera alla länder i Europa (16 %).

De strukturella skillnaderna är små i frågan om inställningen till *EUs eventuella utvidgning*. Betydligt fler av EU-anhängarna än EU-motståndarna vill utöka EUs medlemsländer. Intressant att notera är dock att det inte finns någon större skillnad mellan Skåne och Jämtland och relativt små skillnader mellan män och kvinnor i inställningen till att utvidga EU till att inkludera alla länder i Europa, medan det fortfarande finns stora skillnader mellan teoretiskt och praktiskt program.

Ytterligare ett antal faktorer påverkar attityderna till EU som helhet och till EUs eventuella utvidgning. *Reseerfarenhet, om man planerar att bo, studera eller arbeta utomlands, samt gymnasisters förtroende för politiker* är faktorer som påverkar inställningen till EU och till EUs eventuella utvidgning. De gymnasister som uppger att de har stor reseerfarenhet, kan tänka sig att bo, studera eller arbeta utomlands eller har stort förtroende för politiker är också i högre grad positiva till EU och till att utvidga EU. Ökad *information* om EU påverkar inställningen till EU som helhet och till en eventuell utvidgning av EU. Precis som när det gäller inställningen till det svenska EU-medlemskapet tar de som uppger att de är välinformerade i högre grad tagit ställning i frågan. *Samhällsintresse* påverkar inställningen till EU som helhet och till EUs eventuella expansion. Ett större intresse för samhällsfrågor leder i allmänhet till att gymnasisterna i högre grad tar ställning i frågan och att

de är mer positiva till EU. Varken *betyg* eller *politisk aktivitetsgrad* har någon effekt på inställningen till EU som helhet eller EUs eventuella utvidgning. Faktorerna har betydelse för inställningen till EU, och EUs eventuella utvidgning, även då man kontrollerar för kön, program, landskap och bostadsort.

Attityder till ett förenat Europa

Med en varierad frågeställning försökte vi tyda om det är EU som institution som upplevs som negativ eller om det är tanken på ett förenat Europa som eleverna är negativt inställda till. Frågan som ställdes var: *Är du positivt eller negativt inställd till ett förenat Europa i allmänhet, vilket inte nödvändigtvis innebär EU?*

Undersökningsresultaten (tabell 4) visar att beträffande inställningen till ett förenat Europa är det små attitydskillnader mellan könen, mellan boende i norr eller söder, och mellan boende på centralort eller icke-centralort. Det är intressant att notera kvinnornas markant positivare inställning till ett förenat Europa jämfört med den negativa attityden till ett svenskt EU-medlemskap, och till EU som helhet. Attitydskillnaderna mellan norr och söder i frågan är ganska små. I frågan om ett förenat Europa har jämtländska gymnasister en nästan lika positiv attityd som de skånska och dessutom visar undersökningen att de är mindre negativa. Jämtländska män är till och med något mer positiva till ett förenat Europa än män i Skåne (53 % respektive 52 %), medan jämtländska kvinnor är något mindre positiva än kvinnor i Skåne (44 % respektive 48 %). Fortfarande kvarstår stora attitydskillnader mellan elever på de olika gymnasieinriktningarna. Elever på teoretiskt program är i högre grad positivt inställda och i mindre grad negativt inställda till ett förenat Europa jämfört med eleverna på praktiskt program, och det är dubbelt så många elever på praktiskt program jämfört med teoretiskt program som uppger att de inte har någon uppfattning i frågan. Undersökningen visar att det inte existerar några väsentliga skillnader mellan dem

Tabell 4. Gymnasieelevers inställning till ett förenat Europa, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Positiva	Negativa	Varken eller	Vet inte	Total	N=
Totalt	49	14	21	16	100	513
Kön						
man	52	16	19	12	100	222
kvinna	46	12	24	18	100	290
Gymnasieprogram						
teoretiskt program	63	10	18	10	100	253
praktiskt program	36	19	24	22	100	259
Nord-syd						
Skåne	50	12	19	13	100	350
Jämtland	47	12	20	21	100	163
Bostadsort						
centralort	51	15	19	15	100	228
utanför centralort	47	13	24	16	100	276

som är bosatta i en centralort och de som är bosatta utanför centralorten i denna fråga.

Ungdomar med stor *reseerfarenhet* är i större utsträckning positiva till ett förenat Europa jämfört med dem som har en liten reseerfarenhet, och av de som tror att de kommer att *bosätta sig, studera eller arbeta* i Europa är mer än hälften positiva till ett förenat Europa, jämfört med de som inte tror att de kommer att bosätta sig, studera i Europa. Undersökningen visar också att ungdomar med stort *politikerförtroende* har en positivare attityd till ett förenat Europa jämfört med de som har litet eller mycket litet förtroende för politiker. Vidare visar studien att gymnasieungdomar med stort *samhällsintresse* är mycket positiva till ett förenat Europa, och de med ett litet samhällsintresse är något mindre positiva. Gymnasieelevernas *betyg i samhällskunskap* spelar en viss roll för inställningen till ett förenat Europa. Dessa variabler påverkar även vid kontroll för kön, program, län och bostadsort. Däremot påverkar inte den *politiska aktivitetsgraden* inställningen till ett förenat Europa.

Attityder till en aktiv svensk roll i Europas utveckling

Hur ställer sig gymnasister till en aktiv svensk roll i Europas utveckling? För att studera om

inställningen till detta på något sätt kan vara relaterat till attityder till ett svenskt EU-medlemskap, till EU som helhet och till ett förenat Europa ställdes frågan: *Bör Sverige spela en aktiv roll i Europas utveckling?*

Det kan konstateras att en överväldigande majoritet av gymnasisterna anser att Sverige bör spela en aktiv roll i Europas utveckling (tabell 5). I jämförelse med de tidigare frågeställningarna har kvinnor nu en positivare inställning än män till en aktiv svensk roll i Europas utveckling. Kön, landskap eller bostadsort har inget starkare förklaringsvärde för inställningen till Sveriges roll i Europa. Däremot kan en negativ inställning förklaras av att eleven studerar på ett praktiskt gymnasieprogram.

Av övriga faktorer har stor *reseerfarenhet, viljan att bo, arbeta eller studera* i Europa, ett stort *samhällsintresse, högt politikerförtroende* och högt *betyg* en positiv effekt på inställningen till att Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. *Politisk aktivitetsgrad* spelar däremot inte någon större roll för inställning till om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. Mönstret kvarstår vid kontroll för program, län och i stort sett också för kön. Politikerförtroendet tenderar att ha en större effekt på män än på kvinnor.

Tabell 5. Gymnasieelevers inställning till om Sverige bör spela en aktiv roll i Europas utveckling, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Ja	Nej	Ingen uppfattning	Total	N=
Totalt	75	7	18	100	515
Kön					
man	74	8	18	100	223
kvinna	77	5	18	100	291
Gymnasieprogram					
teoretiskt program	86	2	12	100	255
praktiskt program	65	11	24	100	259
Nord-syd					
Skåne	76	8	17	100	351
Jämtland	74	4	22	100	164
Bostadsort					
centralort	76	6	18	100	227
utanför centralort	75	8	17	100	279

Identitet, tillhörighetskänsla och inställningen till EU och Europa

I studien av gymnasieelevers inställning till EU, ett svenskt EU-medlemskap, ett förenat Europa och en aktiv svensk roll i Europas utveckling ville vi också undersöka alternativa faktorer som möjligen kan påverka attityderna. De två faktorer som vi studerar är identitet och tillhörighetskänsla. Frågan om identitet var formulerad som: *Hur tror du att du kommer att se på dig själv i framtiden?* Gymnasieeleverna kunde välja mellan att svara att de kände sig som a) "svensk", b) som främst "svensk" men också "europé", c) som främst "europé", men också "svensk", d) som "europé", eller e) inget av de ovanstående. Störst antal av de tillfrågade identifierar sig som enbart "svensk" (45 %), följd av 36 % som anser sig vara "svensk men också europé". En mycket stor majoritet ser sig följaktligen som huvudsakligen "svenskar". Ett mycket litet antal av de tillfrågade ser sig som "europé men också svensk" och enbart som "europé".

Av de som kände sig som enbart "svenskar" var endast en tiondel positivt inställda till ett svenskt EU-medlemskap, medan 62 % i samma grupp var negativt inställda till EU-medlemskapet. Av de som ansåg sig som främst "svenskar men också européer" steg den positiva inställningen till EU-medlemskapet kraf-

tigt, medan andelen negativa sjönk markant. Denna tendens fortsätter ju mer "europé" man anser sig vara. Dessa grupper är dock små och några allt för långtgående slutsatser skall inte dras utifrån detta. Således verkar det finnas en stark motsättning mellan att uppfatta sig som "svensk" och att vara positiv till det svenska EU-medlemskapet. Frågan är dock om man anser sig vara "svensk" för att man är negativ till EU-medlemskapet eller om man är negativ till EU-medlemskapet för att man är "svensk". Även inställningen till EU, till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling påverkas av vad gymnasieungdomarna identifierar sig som. De ungdomar som identifierar sig som "svenskar" är i större utsträckning mindre positiva och mer negativt inställda till de ovan nämnda frågor. Som exempel kan nämnas att drygt tre fjärdedelar av dem som är negativa till ett förenat Europa och att Sverige skall vara aktivt i Europas utveckling identifierar sig som "svenskar".

Identitetsfrågan kompletterades med en fråga om gymnasiernas tillhörighetskänsla. Frågan ställdes som: *Människor kan känna olika grad av tillhörighet till sin kommun, landskap, Sverige, EU och Europa. Hur stor/liten tillhörighetskänsla har du för din kommun, Skåne/Jämtland, Sverige, EU och Europa?* Det var alltså möjligt att känna stor tillhörighetskänsla för samtliga fem.

Tendensen att betona identiteten som endast "svensk" och i högre grad vara negativ till Sveriges EU-medlemskap finns överraskande nog inte kvar när vi studerar tillhörighetskänslan för Sverige och inställningen till EU-medlemskapet (tabell 6). Att man har stor eller liten tillhörighetskänsla till Sverige påverkar inte åsikten om Sveriges EU-medlemskap. Inte heller spelar tillhörighetskänslan till Sverige någon roll för om man är positivt eller negativt inställd till EU, ett förenat Europa eller om Sverige skall vara aktivt i Europas utveckling. Tillhörighetskänslan till sitt landskap har inte heller någon effekt på ovanstående faktorer. Dessa resultat implicerar att identifikationen som "svensk" bättre förklaras av att man är negativ inställd till EU-medlemskapet än att man är negativ inställd till EU-medlemskapet för att man är "svensk". Men identiteten påverkar också inställningen till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling, vilket inte tillhörighetskänslan gör. Därför skulle detta kunna tolkas som att de som känner sig som "svenskar" i mindre utsträckning är intresserade av att Sverige skall delta i Europapolitiken, oberoende av vilken form detta samarbete tar. Detta skulle kunna ses som en rädsla för det okända eller en vilja att bevara vår nationella självbestämmanderätt. Som tidigare konstaterats finns det ingen motsättning mellan tillhörighetskänslan till olika sammanslutningar. Man kan därför känna en stor tillhörighetskänsla för Sverige, och en stor tillhörighetskänsla till sitt landskap, EU och Europa, samtidigt som inställningen till det svenska EU-medlemskapet inte påverkas. Identitetsuppfattningen bör därför

ses som starkare och mer polariserad och relaterad till EU-inställningen och övriga attityder än tillhörighetskänslan, vilket delvis beror på frågeställningen. Den slutsats som eventuellt kan dras är att i den negativa inställningen till det svenska EU-medlemskapet finns en betoning på att se sig som "svensk", där sambandsriktningen är svår att fastställa.

De olika faktorernas förklaringsvärde

Vilken eller vilka av de olika faktorerna har störst förklaringskraft för att förklara inställningen till EU, Europa och om Sverige skall vara aktivt i Europas utveckling?

Vi har använt två metoder för att fastställa vilka förklaringsvärden de olika faktorerna har. Den första metoden har vi kallat för gruppanalys och den andra är diskriminantanalys. Den första är något exaktare, men det är svårare att göra långtgående jämförelser för då man jämför fler än tre variabler med varandra, eftersom grupperna blir så små och därmed statistiskt osäkra. Diskriminantanalysen är bättre då man vill jämföra flera variabler med varandra.

Gruppanalys (se Hellevik 1980): För att räkna ut vilken av de olika oberoende variablerna som har störst effekt på attityderna har vi till att börja med har vi delat in gymnasieungdomarna i grupper, beroende på vad vi vill undersöka. Vi har kontrollerat de tre av våra fyra utgångshypoteser som vi utifrån tabellerna kunde utläsa hade störst påverkan, nämligen program, kön och nord-syd aspekten, på inställningen till det svenska EU-medlemskapet

Tabell 6. Gymnasieelevers tillhörighetskänsla till kommun, landskap, Sverige, EU och Europa (procent).

Gymnasieelever	Ganska stor		Ganska liten		Ingen alls	Ingen uppfattn.	Total	N=
	Stor	stor	liten	Liten				
Kommun	16	28	22	18	11	5	100	513
Landskap	35	33	13	11	5	5	100	514
Sverige	32	42	12	7	2	5	100	511
EU	2	7	19	27	36	10	100	509
Europa	8	25	34	18	7	8	100	510

och EU. Vi har även använt variablerna för att studera inställningen till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. Inledningsvis delar vi in ungdomarna i åtta grupper, baserade på kön, program och län (t ex män i Skåne studerande på teoretiska program är en grupp). För att räkna ut vilken förklaringskraft varje faktor har i procent, har vi först räknat ut differensen för de åtta grupperna mellan de som är positiva och de som är negativa till frågorna. Därefter beräknas t ex programeffekten genom att räkna ut skillnaden i differensen för män på teoretiska program med män på praktiska program i Skåne, män på teoretiska program med män på praktiska program i Jämtland, kvinnor på teoretiska program med kvinnor på praktiska program i Skåne samt kvinnor på teoretiska program med kvinnor på praktiska program i Jämtland. Denna slutliga differens divideras sedan med fyra för att få fram medelvärdet och därmed ser vi hur stor påverkan program har på attitydskillnaderna. Därefter räknas effekterna för kön och län ut på liknande sätt.

Diskriminantanalys: Vi använder här de ungdomar som är positivt respektive negativt inställda till de undersökta frågorna. Därefter har vi utifrån olika strukturer försökt fastställa med vilken sannolikhet de hamnar i den positiva eller den negativa gruppen och hur mycket faktorerna påverkar vilken grupp man hamnar i. Antalet rätt klassificerade fall bör överstiga 50 % eftersom det annars kan härledas till slumpen.

I diskriminantanalysen utgår vi från två alternativ. I alternativ ett har vi använt variablerna kön, nord-syd, program, boendeort, reseerfarenhet, viljan att bo, studera eller arbeta utomlands, intresse för samhällsfrågor, information om EU, politikerförtroende, betyg, politisk aktivitetsgrad och identitet. I det andra alternativet har vi tagit bort identitet och politikerförtroende. Orsaken till att vi har uteslutit identitet är att det, som diskuterades ovan, kan vara vanskligt att förklara attityder med attityder. Politikerförtroende har vi också uteslutit eftersom det innebär att fler av de undersökta eleverna då kommer med i analysen. När vi använder politikerförtroende har vi nämligen

tagit bort de som angav ingen uppfattning i frågan. Vi har också tagit bort EU-information när vi undersöker inställningen till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. Minustecken på variablerna indikerar att de grupper som vi, utifrån våra uppställda hypoteser betraktar som positiva, är negativa enligt diskriminantanalysen. T ex i tabell 10 i appendix angående frågan om ett förenat Europa har kön ett minustecken, vilket betyder att kvinnor klassificeras som mer positiva än män. Ju högre värde (diskriminantkoefficient) på faktorerna desto större förklaringskraft har de, men hänsyn måste också tas till den siffra som anger antal rätt klassificerade fall.

Vid en jämförelse mellan kön, län och program enligt gruppanalysen visar resultatet att dessa faktorer påverkar attityden till det svenska EU-medlemskapet. Kön och program är dock de starkast förklarande faktorerna (se tabell 7 i appendix). Vidare slår program mer än kön i Skåne, medan i Jämtland är kön den viktigaste förklaringsfaktorn. Diskriminantanalysen visar att identitet och reseerfarenhet kraftigt påverkar inställningen till det svenska EU-medlemskapet (se tabell 8 i appendix). Av de fyra ursprungliga hypoteserna visar kön och program starkast förklaringskraft.

Även i fråga om *EU som helhet* visar resultatet från gruppanalysen att dessa tre faktorer har ett stort förklaringsvärde. Skillnaden mellan Skåne och Jämtland är den mest framträdande, följt av program och kön (se tabell 7 i appendix). Diskriminantanalysen visar att identitet och reseerfarenhet är de starkaste förklaringsfaktorerna, även i fråga om EU som helhet. Vidare visar analysen att program och nord-syd har i stort sett samma förklaringsvärde, och dessa faktorer har ett starkare förklaringsvärde än könsfaktorn (se tabell 9 i appendix).

Som tidigare diskuterats och som också framkommer i gruppanalysen, påverkar inte nord-sydaspekten inställningen till ett förenat Europa. Kön spelar en viss roll för attityden till ett förenat Europa, men är en betydligt svagare förklaringsfaktor jämfört med inställningen till EU och det svenska EU-medlem-

skapet (se tabell 7 i appendix). Attitydskillnaderna i frågan om ett förenat Europa förklaras i betydande grad av programvariabeln. Identitet och program är enligt diskriminantanalysen de två mest betydande förklaringsvariablerna för att förklara attitydskillnader till ett förenat Europa. Variablerna kön och nord-syd har förlorat nästan all förklaringskraft i denna fråga (se tabell 10 i appendix).

Enligt gruppanalysen påverkar inte nord-syd faktorn attityden till om *Sverige skall vara aktiv i Europas utveckling*, däremot är program en stark förklaringsfaktor (se tabell 7 i appendix). Könsfaktorn är av intresse så till vida att det framkommer att kvinnor till är något mer positiva än män, i frågan om Sveriges aktiva roll i Europas utveckling. Denna positiva attityd kan kontrasteras med den negativa kvinnliga inställningen i fråga om det svenska EU-medlemskapet, EU som helhet och den eventuella utvidgningen av EU. Beträffande attityder till Sveriges roll i Europas utveckling kan den enligt diskriminantanalysen till stor del förklaras av variablerna program och politikerförtroende (se tabell 11 i appendix). Kön och län har kvar en viss förklaringskraft, men dominerar inte.

Avslutande diskussion

Vilka attitydskillnader finns mellan inställningen till EU, EUs utvidgning och det svenska EU-medlemskapet, attityder till ett förenat Europa och en aktiv roll för Sverige i Europas utveckling och vad kan de bero på?

Det finns en stor korrelation mellan gymnasisternas inställning till EU som helhet och inställningen till det svenska EU-medlemskapet. Markant fler gymnasister (49 %) är positivt inställda till ett förenat Europa jämfört med de som är positivt inställda till svenskt EU-medlemskap (20 %) och till EU som helhet. Det är främst kvinnor och jämtlänningar som har en positivare inställning i frågan om ett förenat Europa, jämfört med deras syn på ett svenskt EU-medlemskap och på EU som helhet. Däremot är skillnader i attityder mellan studerande på teoretiskt och praktiskt pro-

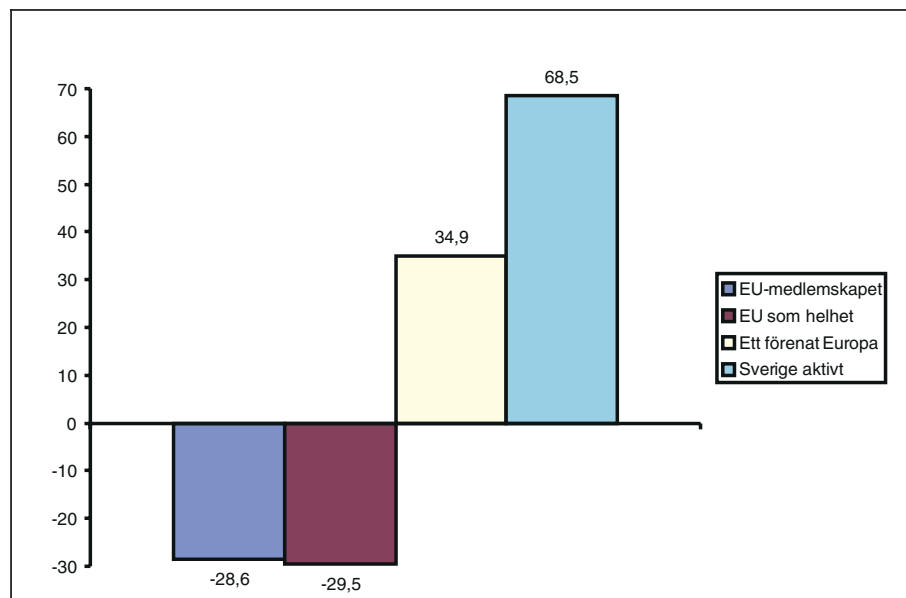
gram fortfarande stor. Av dem som är negativa till det svenska EU-medlemskapet är 39 % positiva och 21 % negativa till ett förenat Europa.

En ganska stor majoritet (68 %) av de som är negativa till Sveriges EU-medlemskap anser att Sverige bör spela en aktiv roll i Europas utveckling och endast 10 % av de negativa anser att Sverige inte bör spela en aktiv roll. Bland de positiva till EU-medlemskapet anser 92 % att Sverige bör spela en aktiv roll i den europeiska utvecklingen. En mycket stor majoritet (87 %) av de som är positiva till ett förenat Europa tycker också att Sverige bör spela en roll i Europas utveckling.

Undersökningen visar således att när vi lämnar den institutionella fokusen d v s EU ökar stödet för ett enat Europa, och väljer vi sedan ett mer obundet aktörsperspektiv så stiger stödet ytterligare för en aktiv svensk roll i Europas utveckling. Förändringarna i inställningen visar också, att ju mer Sveriges roll lämnas odefinierad och villkoren för det svenska deltagandet lämnas öppna, så ökar stödet för ett svenskt deltagande i den europeiska politiken. Samtidigt som man rör sig bort från EU-perspektivet minskar betydelsen av variablerna kön och nord-syd, medan program fortfarande har en betydande påverkan.

Centrum-periferi

Det finns mycket stora strukturella skillnader mellan olika grupper av gymnasieungdomar i deras inställning till EU och det svenska EU-medlemskapet. Skarpa skiljelinjer finns mellan vad som enligt centrum-periferitesen betraktas som resursstarka och resurssvaga grupper. De resursstarka är positiva till EU och EU-medlemskapet och de resurssvaga är negativa. Det skall dock påpekas att det endast är grupper mycket nära centrum som är mer positivt än negativt inställda till EU och det svenska medlemskapet i EU. Centrum-periferidistinktionen blir mindre tydlig när frågor om ett förenat Europa och om Sverige skall vara aktiv i Europas utveckling diskuteras. Grupper betraktade som resurssvaga, t ex studerande på praktiskt program, de som har ett

Figur 1. Differens mellan positiva och negativa.

litet politikerförtroende och ett litet samhällsintresse, förblir emellertid i högre grad negativa.

Information

Finns det ett samband mellan inställning till EU och den information gymnasister anser sig ha om EU relaterade frågor? Resultatet visar att ökad information om EU och ett ökat ställningstagande i frågorna om EU, ett svenskt EU-medlemskap och EUs eventuella utvidgning är positivt korrelerade. Frågan är i vilken riktning kausalsambandet går. Tar man ställning i EU-frågan först och informerar man sig därefter, eller tar man ställning i EU-frågan för att man är välinformerad. I det förra fallet innebär det att EU-information inte kan förklara attityder, såvida inte attityderna förändras efter inhämtandet av informationen. I det senare fallet spelar däremot EU-informationen en tydligare roll för attityderna. Undersökningen visar att ökad information om EU leder till att gymnasister i större utsträckning tar ställning för eller emot EU och EU-med-

lemskapet, men vilken man attityd man intar skiftar mellan olika grupper. Resurssvaga grupper som befinner sig i periferin blir mer negativa till EU ju mer information de anser sig ha, medan grupper i nära centrum blir mer positivt inställda. Undersökningen har också visat att kvinnor och studerande på praktiskt program i mycket hög utsträckning blir mer negativt inställda till EU och EU-medlemskapet ju mer välinformerade de är, medan deras positiva inställning inte förändras nämnvärt. Detta mönster finns också i den grupp som har liten reseerfarenhet. Män, studerande på teoretiskt program och gymnasister med stor reseerfarenhet blir något mer positiva än mer negativa. Däremot finns inte några skillnader i EU-informationens betydelse beroende på om man bor i norra eller södra Sverige eller om man är villig att bosätta sig, studera eller arbeta i Europa.

Slutsatser

Undersökningen har visat att det finns ett mycket stort motstånd både mot EU och det

svenska EU-medlemskapet bland gymnasieelever i årskurs tre. Dessutom är tillhörighetskänslan till EU utomordentligt svag. Allt detta tyder på ett djupt misstroende mot EU, vilket naturligtvis är uppseendeväckande. Av de undersökta gymnasieeleverna är endast en femtedel positiva, nästan hälften är negativa och en tredjedel känner ingen tillhörighet alls till den politiska och ekonomiska gemenskap i vilken Sverige är medlem. I ytterligare ett avseende är resultatet uppseendeväckande. De grupper som uppvisar en positivare inställning till EU och EU-medlemskapet är de som utifrån centrum-periferitetesen ses som resurstarka. Resurssvaga individer ser ingen plats för sig själva i EU, som uppenbarligen uppfattas som ett system på kollisionskurs med de grundtankar som finns i den svenska välfärdsstaten. Den negativa inställningen är då inte bara en isolerad reaktion riktad mot EU, utan attityden är formad med utgångspunkt från Sverige. Detta är också vad som avtecknar sig i undersökningen. Gymnasieeleverna är inte främmande för ett förenat Europa eller att Sverige skall delta i Europas utveckling, tvärtom. Detta kan tolkas som att om Sverige skall vara inblandad i den europeiska utvecklingen skall det ske på Sveriges villkor. Detta verkar inte vara en orimlig tolkning av attityderna. Visst kan man också tolka in en rädsla för det okända i motståndet mot EU och EU-medlemskapet, men stödet för ett förenat Europa och att Sverige bör vara aktivt i den europeiska utvecklingen visar att det snarare är en fråga om skillnader om resurser eller en rädsla för att de principer den svenska välfärdsstaten bygger på skall urholkas. Detta behöver inte nödvändigtvis inbegripa okunnighet eller rädsla för det okända, utan istället en medvetenhet eller tolkning av vad EU-medlemskapet innebär. Då kan de negativa attityderna istället härledas från en rädsla för det annorlunda eller för den politik EU uppfattas representera. EU-motståndet kan också ses som en allmän missnöjesyttring, mot de svenska politikerna och i förlängningen mot EU.

Sammanfattning

Undersökningen visar att gymnasieelever har en mycket negativ inställning till den Europeiska Unionen och Sveriges medlemskap i den samma. Det finns stora attitydskillnader mellan gymnasieeleverna i inställningen till EU och det svenska EU-medlemskapet. Grupper som enligt centrum-periferitetesen återfinns i centrum är mer positivt och mindre negativt inställda till EU och det svenska EU-medlemskapet, än grupper längre bort från centrum. När det gäller inställningen till ett förenat Europa är gymnasieeleverna mer positivt än negativt inställda och en stor majoritet anser att Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. I dessa frågor finns inte något tydligt centrum-periferimönster, utan istället kan man utläsa att inställningarna påverkas av hur man känner sig inför något som är okänt och i förhållande till EU och EU-medlemskapet, dvs att Sveriges deltagande i EU och Europas framtida utveckling skall ske på Sveriges villkor. Därför kan missnöjet mot EU och EU-medlemskapet ses som en skepsis mot den politik som EU uppfattas stå för och detta manifesteras av en rädsla för eller ovilja mot det annorlunda.

Per Janson – Annika Mårtensson

Noter

1. Eurobarometer nr 45 (1996) s.10. Eurobarometern är en folkopinionsundersökning som genomförs i EUs medlemsstater två gånger om året av Directorate-General X (DG X) under EU kommissionen.
2. Carrefour är ett regionalt informationskontor som har etablerats av EU-Kommissionen. Carrefours verksamhet är huvudsakligen inriktad på informationsspridning om Europeiska Unionen, och program- och projektverksamhet inom landsbygdsutveckling och regional utveckling.
3. Vi är tacksamma för synpunkter och engagemang under hela arbetsprocessen från Anders Sannerstedt, Lunds Universitet. En tidigare version av rapporten diskuterades vid ett seminarium i kvantitativ forskningsmetod i Umeå 11-13 juni

1997. Vi är tacksamma för de relevanta synpunkter vi fick från Svante Ersson, Umeå Universitet, Anna Bendz, Göteborgs Universitet och Joakim Johansson, Uppsala Universitet. En längre version av studien presenterades i en rapport till Carrefour.

4. Det finns 171 elever (75 män, 96 kvinnor) på Friaborgskolan i Simrishamn, 610 elever (340 män, 270 kvinnor) på Österport-skolan i Ystad och 331 elever (148 män, 183 kvinnor) på Palm Crantz skolan i Östersund i gymnasiets tredje årskurs. Fördelningen av antalet elever är följande: Friaborgskolan 102, Österportskolan 252 och Palm Crantz 165. I undersökningen studeras också könsskillnader i inställningen till de olika frågorna. Könsfördelningen är 224 män och 294 kvinnor. Vidare är den undersökta gruppen gymnasieelever relativt jämt fördelade mellan praktiska (263 elever) och teoretiska (255 elever) gymnasieprogram. En individ har inte uppgett könstillhörighet, och en individ har inte uppgett vilket gymnasieprogram han/hon studerar på.

5. 6% av gymnasieeleverna uppger att de inte har någon uppfattning i frågan. N= 516.

Litteraturförteckning

- Eurobarometer, Nr 45*, 1996. Brussels: DG X.
 Gilljam, M, 1996. "Det kluvna Sverige?", i Gilljam, M & Holmberg, S (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
 Gilljam, M & Holmberg, S, 1996. "Ett knappt ja till EU", i Gilljam, M & Holmberg, S (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
 Gilljam, M & Holmberg, S, 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts Juridik.
 Hellevik, O, 1980. *Kausalanalyse av krysstabeller*. Oslo: Univeristetsförlaget
 Oskarsson, M, 1996. "Skeptiska kvinnor—Entusiastiska män", i Gilljam, M & Holmberg, S (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Appendix

Tabell 7. Den genomsnittliga differensen mellan positiva och negativa enligt gruppanalysen.

Gymnasie- elever	EU-med- skapet	EU s. helhet	Ett fören. Europa	Sverige aktiv
Kön	31	25	10	-6
Nord-syd	26	36	-2	2
Program	30	30	41	29

* Siffrorna anger procentuell skillnad i inställning (män – kvinnor, Skåne – Jämtland och teoretiskt – praktiskt program) Minus indikerar att de mer negativa grupperna (kvinnor, gymnasieelever i Jämtland och studerande på praktiskt program) i våra hypoteser är mer positivt inställda.

Tabell 8. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till Sveriges EU-medlemskap.

Alternativ 1	
Identitet	0,61
Reseerfarenhet	0,57
Politikerförtroende	0,40
Intresse för samhällsfrågor	0,34
Kön	0,32
Program	0,31
Bo, studera, arbeta i Europa	0,30
Nord-syd	0,24
Betyg	0,16
Bostadsort	0,16
Politisk aktivitetsgrad	0,07
EU-information	-0,03

Alternativ 2	
Reseerfarenhet	0,70
Kön	0,44
Intresse för samhällsfrågor	0,42
Program	0,39
Bo, studera, arbeta i Europa	0,35
Nord-syd	0,35
Betyg	0,16
Bostadsort	0,18
Politisk aktivitetsgrad	0,08
EU-information	-0,04

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 75,8 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 69,4 % rätt klassificerade fall.

Tabell 9. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till EU som helhet.

Alternativ 1	
Identitet	0,51
Reseerfarenhet	0,48
Politikerförtroende	0,46
Program	0,44
Nord-syd	0,41
Bo, studera, arbeta i Europa	0,34
Intresse för samhällsfrågor	0,32
Kön	0,29
Bostadsort	0,17
Betyg	0,17
Politisk aktivitetsgrad	0,06
EU-information	-0,02

Alternativ 2	
Reseerfarenhet	0,56
Program	0,50
Nord-syd	0,49
Kön	0,43
Intresse för samhällsfrågor	0,40
Bo, studera, arbeta i Europa	0,38
Bostadsort	0,19
Betyg	0,14
Politisk aktivitetsgrad	0,07
EU-information	-0,02

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 75,9 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 71,0 % rätt klassificerade fall.

Tabell 10. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till ett förenat Europa.

Alternativ 1	
Identitet	0,74
Program	0,67
Bo, studera, arbeta i Europa	0,38
Politikerförtroende	0,37
Intresse för samhällsfrågor	0,37
Reseerfarenhet	0,28
Betyg	0,27
Kön	-0,12
Bostadsort	0,09
Nord-syd	-0,09
Politisk aktivitetsgrad	0,05

Alternativ 2	
Program	0,83
Intresse för samhällsfrågor	0,49
Bo, studera, arbeta i Europa	0,41
Betyg	0,29
Reseerfarenhet	0,22
Nord-syd	-0,17
Kön	-0,12
Bostadsort	0,09
Politisk aktivitetsgrad	0,07

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 72,2 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 65,3 % rätt klassificerade fall.

Tabell 11. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling.

Alternativ 1	
Program	0,70
Politikerförtroende	0,61
Identitet	0,49
Intresse för samhällsfrågor	0,43
Reseerfarenhet	0,41
Bo, studera, arbeta i Europa	0,41
Betyg	0,28
Kön	-0,17
Nord-syd	-0,13
Bostadsort	0,08
Politisk aktivitetsgrad	0,05

Alternativ 2	
Program	0,80
Intresse för samhällsfrågor	0,49
Reseerfarenhet	0,48
Bo, studera, arbeta i Europa	0,41
Betyg	0,29
Kön	-0,24
Nord-syd	-0,20
Bostadsort	0,09
Politisk aktivitetsgrad	0,08

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 70,6 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 66,1 % rätt klassificerade fall.

Sveriges ekonomiska tillväxt i jämförande belysning*

1. Introduktion

Vid en jämförelse med andra länder var Sverige ett mycket rikt land vid krigsslutet 1945. Tillväxttakten i svensk ekonomi var också mycket hög under 1950- och 1960-talen, vilket ledde till att Sverige i slutet av 1960-talet var ett av jordens allra rikaste länder. Så är inte längre fallet,¹ vilket har stimulerat till en debatt mellan svenska samhällsvetare.

Den svenska debatten har förts på två olika nivåer. Å ena sidan har det förts en livlig debatt om huruvida Sverige kan sägas släpa efter andra jämförbara länder i tillväxt. Å andra sidan har det diskuterats huruvida den svaga tillväxten – om den nu varit svag – kan förklaras av att den svenska ekonomins struktur på avgörande punkter, inte minst vad gäller offentlig sektors storlek, skiljer sig från andra OECD-länder.²

Syftet med denna artikel är begränsat till att belysa den första av dessa två aspekter: Har svensk ekonomi vuxit långsamt i jämförelse med andra industriländer, dvs släpar Sverige efter?

I avsnitt 2 görs en genomgång av Sveriges ekonomiska tillväxt för att ta reda på huruvida och i vilken utsträckning Sverige haft en svag tillväxt under de senaste decennierna. Avsnitt 3 ägnas åt en kritisk genomgång av Walter Korpi huvudtes i en tidigare artikel i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (Korpi 1996), att svensk ekonomisk tillväxt i det stora hela varit jämförbar med tillväxten i andra länder. Avsnitt 4 innehåller en kort sammanfattning och mina slutsatser.

2. Den svenska tillväxten

Vid mitten av 1800-talet var Sverige ett av Europas fattigaste länder, men den industrialiseringsprocess som tog rejäl fart under början av 1870-talet blev basen för en sekellång period

Tabell 1. Årlig genomsnittlig tillväxttakt i BNP, BNP per capita och BNP per sysselsatt i Sverige, OECD och OECD Europa, 1970–96 (%).

	BNP	BNP per sysselsatt	BNP per capita
Sverige	1,66	1,63	1,27
OECD	2,71	1,79	1,80
OECD Europa	2,38	1,90	1,80

Source: *OECD National Accounts, Main Aggregates, Vol. 1, 1998, OECD Labor Force Statistics, 1992* och *1997. OECD Economic Outlook, december 1997.*

av i stort sett obruten ekonomisk tillväxt. Den svenska tillväxten var exceptionellt snabb jämfört med andra rika länder under perioden 1870–1950, och även om man utsträcker jämförelsen till 1970 hade Sverige den snabbaste ökningen i arbetsproduktiviteten och den näst snabbaste tillväxten efter Japan (Maddison 1982).

Den svenska tillväxttakten började sjunka i jämförelse med andra länder omkring 1970. Ur *tabell 1* framgår att BNP-tillväxten i Sverige endast varit 61 procent av takten i OECD som helhet från 1970 till 1996. Vad gäller BNP per capita är skillnaden något mindre, tillväxttakten är där ungefär 70 procent av takten i OECD som helhet. Jämförelsen med de två länderaggregaten ser ur svensk synvinkel mest förmånlig ut vad gäller BNP per sysselsatt. Emellertid beror detta i sin helhet på det extrema sysselsättningsfallet (nästan 600 000 jobb) under perioden 1991–93. Sysselsättningen har efter en viss återhämtning åter (våren 1997) fallit tillbaka till bottenläget 1993–94, vilket gjort att tillväxten i BNP per sysselsatt i princip varit snabb under hela 1990-talet.

Vilken effekt har då den lägre svenska tillväxten haft på utvecklingen av vår levnadsstandard jämfört med andra industriländer? Att jämföra inkomstnivåer är svårare än att jämföra tillväxttakter mellan länder. Den bästa jämförbarheten uppnås sannolikt när man

Tabell 2. Köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i OECD-länderna, 1970, 1990 and 1995 (OECDs genomsnitt = 100).

1970 Rang	Index	1990 Rang	Index	1995 Rang	Index
1 Schweiz	154	1 Luxemburg	143	1 Luxemburg	159
2 USA	148	2 USA	137	2 USA	138
3 Luxemburg	131	3 Schweiz	133	3 Schweiz	127
4 Sverige	115 (106*)	4 Kanada	114	4 Norge	121
5 Kanada	108	5 Japan	110	5 Danmark	112
6 Danmark	106	6 Norge	109	6 Japan	110
6 Frankrike	106	7 Frankrike	108	7 Kanada	109
8 Australien	104	7 Island	108	7 Österrike	109
8 Holland	104	9 Sverige	106 (95*)	9 Belgien	108
10 Nya Zeeland	101	10 Österrike	104	10 Tyskland	106
11 Storbrit.	98	11 Danmark	103	11 Island	104
12 Belgien	95	12 Belgien	102	11 Frankrike	104
12 Tyskland	95	12 Italien	102	13 Italien	102
14 Österrike	91	14 Finland	101	14 Holland	101
15 Italien	89	15 Tyskland	100	15 Australien	99
15 Norge	89	15 Holland	100	16 Sverige	95 (84*)
17 Finland	86	15 Australien	100	16 Storbrit.	95
18 Japan	85	18 Storbrit.	99	18 Finland	89
19 Island	83	19 Nya Zeeland	84	19 Nya Zeeland	87
20 Spanien	67	20 Spanien	74	20 Irland	85
21 Irland	56	21 Irland	70	21 Spanien	74
22 Grekland	53	22 Portugal	59	22 Portugal	67
23 Portugal	47	23 Grekland	57	23 Grekland	61
24 Mexiko	37	24 Mexiko	32	24 Mexiko	35
25 Turkiet	28	25 Turkiet	29	25 Turkiet	29

* när Mexiko och Turkiet exkluderas.

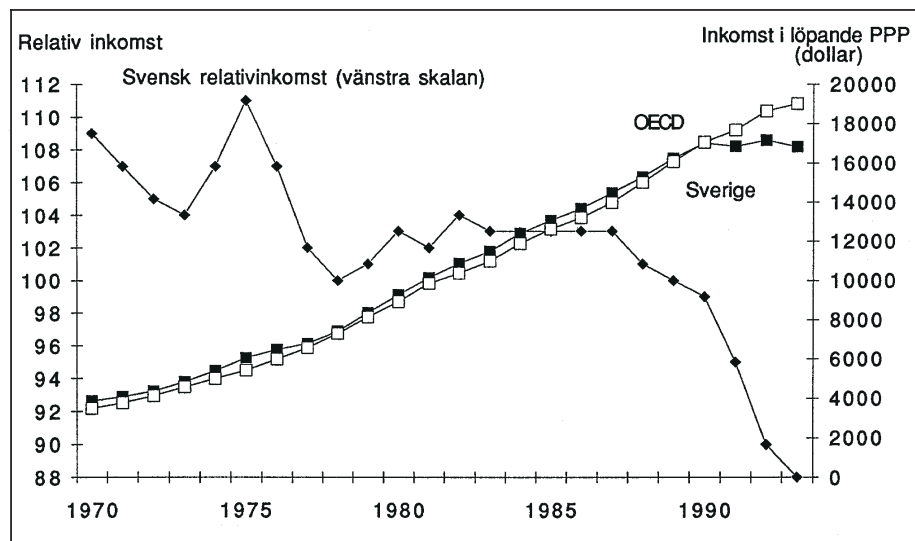
Källa: *OECD National Accounts, Vol 1, 1996; Main Economic Indicators, 1996:2.*

använder sig av OECD:s per capita-jämförelser där hänsyn tas till att prisnivåerna varierar mellan länder, s k köpkraftsparitets- eller PPP-justerade (PPP = *purchasing power parity*) siffror. *Tabell 2* visar tydligt hur BNP per capita i Sverige utvecklats mycket ofördelaktigt. År 1970 hade Sverige den fjärde högsta genomsnittsinkomsten i OECD. Redan 1990 hade den svenska inkomstnivån fallit till nionde plats. Man skall då betänka att detta år var ett extremt överhettningsår med 1,5 procents arbetslöshet och 90-talskrisen hade ännu inte satt några spår i de svenska siffrorna. År 1995 hade den svenska inkomstnivån sjunkit till 16:e plats i OECD. Preliminära siffror avseende PPP-justerad BNP per capita för 1997 anger att Sverige fallit tillbaka till artonde plats, sex procent under OECD-snippet (*OECD Main Economic Indicators, 1997:2*).

Jämförbarheten med andra rika länder ökar om vi tar bort de två utvecklingsländerna Turkiet och Mexiko. Vid en sådan jämförelse hade den svenska genomsnittsinkomsten redan 1990, under den icke uthålliga överkonjunktur vi då hade, fallit till en nivå fem procent under OECD-snippet för utvecklade länder, och år 1995 låg den svenska nivån 16 procent under detta genomsnitt.

För att få en mer fullständig bild av Sveriges relativa tillväxt, är det fruktbart att även titta på Sveriges relativa inkomstutveckling under hela perioden sedan 1970 och inte bara som i *tabell 2*, göra nedslag vid tre enstaka tillfällen. I *figur 1* (vänstra skalan) ser vi då att det fanns en klart nedåtgående trend i Sveriges relativa rikedom även innan 90-talskrisen brutit ut.

Sammanfattningsvis visar analysen i detta avsnitt att tillväxttakten i Sverige var jämför-

Figur 1. Köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i Sverige relativt OECDs genomsnitt (vänstra skalan, OECD = 100) och nominell köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i Sverige och OECD (högra skalan), 1970–1993.

Anm: Denna figur är reproducerad från Henrekson (1996). Anledningen till att någon uppdatering ej gjorts är att det skulle minska jämförbarheten med Korpi (1996). I denna tabell är Mexiko ej inkluderat i OECD-aggregatet. Källa: OECD National Accounts, Main Aggregates, Vol. 1, 1994 (1970–92 för indexserien), OECD Purchasing Power Parities and Real Expenditures. EKS Results Vol. 1, 1995 (1993 för indexserien) och OECD National Accounts 1960–1993, 1995.

bar med genomsnittet för de utvecklade länderna fram till 1960-talet. De data som presenterats här visar dock tydligt att tillväxten sedan 1970 legat klart under OECD-genomsnittet. Den ackumulerade effekten av den lägre tillväxttakten är stor. Vid en PPP-justerad jämförelse av per capita-inkomsten hamnar Sverige på den nedre halvan bland OECD-länderna. Således visar statistiken tydligt att den svenska ekonomin under det senaste kvartsseklet växt långsammare än ekonomin i andra jämförbara länder. Hur kan då Walter Korpi i denna tidskrift och i ett stort antal andra publikationer påstå motsatsen? I nästa avsnitt kommer jag att förklara och kritiskt utvärdera hur det är möjligt för Korpi att presentera de resultat han gör och därmed också dra sina slutsatser om den ekonomiska politiken och påstå att de ekonomiska forskarna brister i objektivitet.

3. Hur kan det vara möjligt att hävda att Sverige inte släpar efter?

Genom att välja olika kombinationer av tidsperioder, tillväxtnått, deflater och jämförelseländer är det möjligt att förmedla olika intryck vid internationella tillväxtjämförelser. I detta avsnitt syftar jag i första hand till att försöka blottlägga de strategiska val Walter Korpi gjort för att kunna presentera Sverige såsom en icke-eftersläpnare ur tillväxtperspektiv, de data till trots som jag presenterat ovan.

Låt oss först bara säga att Korpi medger att Sverige haft en svag utveckling efter 1991, men han hävdar också att "sklerosdiagnosen", dvs att svensk ekonomi hade tillväxtproblem till följd av bl a en för stor offentlig sektor och en överreglerad ekonomi, var en etablerad sanning i Sverige på basis av OECD-data som endast sträckte sig till 1991. Han menar dock att dessa data egentligen inte tillät slutsatsen

att Sverige släpade efter, och därmed fanns ingen faktamässig grund för någon sklerosdiagnos. Eftersom detta påstående är av avgörande betydelse kommer jag att behandla det ur flera synvinklar i det följande.

3.1 Val av "lämpliga" tidsperioder

Den relevanta frågeställningen här är Sveriges tillväxt jämfört med andra länder under de senaste decennierna. Startpunkten för en jämförelse skall därför väljas mot den bakgrunden och 1970 brukar i regel betraktas som en vattendelare i detta avseende.³ Korpi väljer istället att starta jämförelsen 1973 och han använder 1989 som slutår. Det är visserligen sant att 1973 ofta används som en brytpunkt vid tillväxtjämförelser. Skälet till detta är att den genomsnittliga tillväxttakten i i-länderna sjönk efter den första oljekrisen. Här är dock frågeställningen annan, nämligen om just Sveriges tillväxttakt blivit lägre i förhållande till andra jämförbara länder. Då är 1970 ett lämpligt startår.

Korpi väljer att redovisa åren 1990 och 1991 separat p g a att dessa år ses som exceptionella och därför inte bör dra ner det långsiktiga genomsnittet. Ett sådant förfarande är helt oomtyckat: "sklerosförespråkarna" har ju hävdad att Sverige har ett långsiktigt tillväxtproblem. Därför gäller rent statistiskt att ju kortare tidsperioden är, desto svagare blir kritiken mot dem. Som framgår av figur 1 börjar Korpi sin jämförelse när Sverige var i en relativt djup recession (1973) och avslutar den när Sverige befann sig i en extrem, icke-uthållig högkonjunktur.

Om man inte tycker 1970 är ett bra startår, eftersom det var ett högkonjunkturår, så är det lämpligare att starta jämförelsen några år tidigare, exempelvis 1965 då de första tecknen på underliggande svagheter i svensk ekonomi började bli synliga (Bergström 1982), än år 1973. Som framgår i Henrekson (1996) visar en jämförelse av tillväxten i BNP, BNP per sysselsatt och BNP per capita från 1965 till 1991 eller 1993 också på en långsiktig svensk eftersläpning.

Sålunda innebär Korpis fokusering på perioden 1973–89 att han utesluter två perioder av

svag ekonomisk tillväxt i Sverige (1970–73 och åren efter 1989). Därmed blir bilden av Sveriges långsiktiga utveckling alltför gynnsam. I detta sammanhang är det också lämpligt att kommentera Steve Dowricks (1996: 1777) slutsats att "on balance it seems reasonable to conclude that at least up until 1990, there is nothing in the Swedish growth performance which suggests substantial underperformance." För det första bör noteras att Dowrick avser perioden 1950–90, men diskussionen har ju aldrig handlat om den perioden. Svenska ekonomer har endast hävdad att det skett en eftersläpning sedan 1970. Eftersom svensk ekonomi hade en mycket stark utveckling under 1950- och 60-talen är det knappast förvånande att eftersläpningen när två starka och två svaga decennier summeras i genomsnitt inte blir särdeles stor. Dowrick stöder sig också på en PPP-jämförelse i konstanta priser. Detta gör att ett över tiden försämrat bytesförhållande (terms-of-trade) för ett land inte får genomslag vid en jämförelse. Som framgår av Jakobsson (1996) är en viktig del av Sveriges eftersläpning den svaga prisutvecklingen på svenska produkter; för att sälja en viss kvantitet har vi långsiktigt tvingats sänka våra relativa priser och därmed våra relativa löner.

3.2 En långsiktigt låg tillväxt förklaras med politikmisstag

En implicit utgångspunkt för dem som oroar sig för Sveriges långsamma tillväxt är att det är ett symptom på underliggande strukturella svagheter i svensk ekonomi (se t ex Lindbeck m fl 1993). Korpi hävdar å andra sidan att den svenska eftersläpningen (om den alls finns) främst skall tillskrivas specifika misstag i den ekonomiska politiken, exempelvis en alltför kraftfull ekonomisk åtstramning åren 1970–71 och en alltför stram anti-inflationspolitik 1990–91. Om man ej gjort dessa misstag så skulle den genomsnittliga tillväxttakten varit högre, och eftersom det är fråga om misstag är det legitimt att utesluta dessa år.

Denna ståndpunkt är ohållbar. För det första har politikmisstag gjorts även i andra länder

och för att få en rättvisande jämförelse bör effekterna av dessa i så fall också rensas bort. För det andra är det fullt möjligt att de underliggande svagheterna i ekonomin manifesterar sig i form av återkommande kriser snarare än i en över tiden stabil negativ tillväxtskillnad mot andra länder. Givet att det är möjligt att med hjälp av stabiliseringspolitiken under en tid uppskjuta strukturella reformer, är det i själva verket troligt att underliggande svagheter i första hand manifesterar sig i form av återkommande kriser.

Bilden av att så är fallet förstärks också av att en makroekonomisk kris inte har följts av ett antal år av mycket hög tillväxt och därmed ett återtagande av förlorad mark. Istället har kriserna lett till ett permanent fall i Sveriges relativa per capita-inkomst.

3.3 Hänvisning till upphinnarfaktorn

Den s k upphinnarhypotesen (*catching up*) anger att när produktivitetens nivå är högre i ett eller flera länder, är det möjligt för länderna i den senare gruppen att påbörja en upphinnarprocess.⁴ Huvudskälet till detta antas vara att de fattigaste länderna har möjlighet att imitera de rikare ländernas mer avancerade produktionsteknik. Genom att hänvisa till upphinnarfaktorn menar Korpi att Sveriges tillväxt i första hand skall jämföras med de i utgångsläget allra rikaste länderna istället för med alla OECD-länder. Detta är motiveringen för den jämförelse med "sex rika europeiska länder"⁵ som Korpi gör. Även om vi accepterar upphinnarargumentet är det svårt att, utifrån tabell 2, förstå varför USA, Kanada och Luxemburg i så fall inte finns med vid jämförelsen.

Det står helt klart att upphinnarfaktorn spelade stor roll under 1950- och 60-talen, men det finns också belägg för att dess effekt är mindre relevant sedan början av 1970-talet (Abramovitz 1986; Hansson och Henrekson 1994). Således blir en jämförelse begränsad till de länder som var allra rikast 1970 missledande. Exempelvis blir det ju därigenom möjligt att avstå från att jämföra Sverige med Japan, som under perioden vuxit så snabbt att det blivit mycket rikare än vi. Under alla omstän-

digheter bör betonas att upphinnarhypotesen handlar om en minskad skillnad mellan de rikaste länderna och de övriga. Däremot följer inte omkastningar i rangordningen mellan länder från teorin. Teorin kan definitivt inte användas till att förklara hur ett av de rikaste länderna på drygt 25 år föll från fjärde till artonde plats i inkomstnivå.

Slutsatsen av dessa överväganden är att en rättvisande utvärdering av Sveriges relativa tillväxt inte kan begränsas till en jämförelse med en handfull länder som var rika i utgångsläget. I avsaknad av starka argument för motsatsen är det rimligast att jämföra både med breda aggregat som i tabell 1 och med alla OECD-länder som i tabell 2.

3.4 Nivåjämförelser utifrån faktiska växelkurser och absolut istället för relativ tillväxt

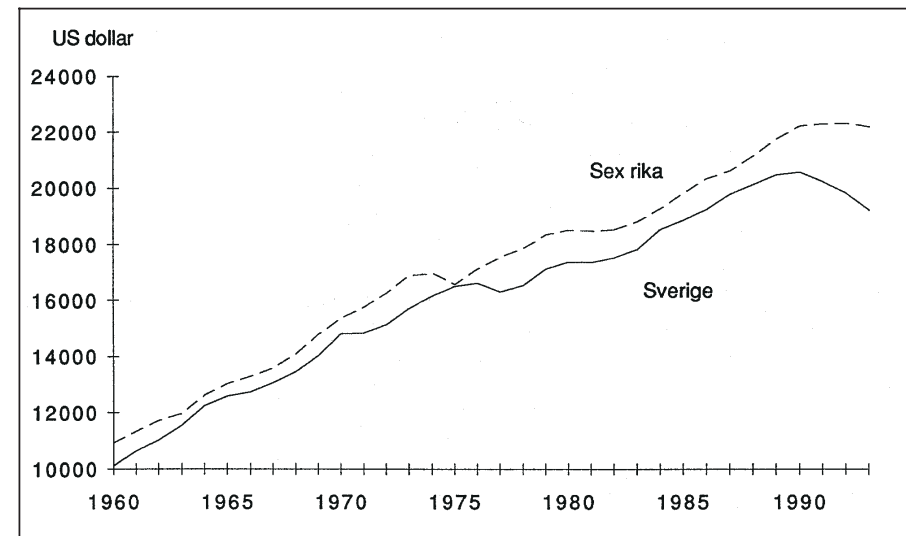
Vid jämförelser av BNP-nivåer mellan olika länder är det viktigt att valutakonverteringen görs på ett rättvisande sätt. Det är välkänt att användandet av löpande växelkurser eller växelkurser för ett godtyckligt år blir gravt missvisande. För att illustrera detta problem jämför jag i tabell 3 BNP per capita i Sverige, USA och Tyskland år 1993 med några olika växelkurskonverteringar inklusive den s k PPP-växelkursen, vilket är den växelkurs som

Tabell 3. BNP per capita i Sverige, Tyskland och USA år 1993 med användande av olika växelkurskonverteringar (i USD).

	1985 års växelkurs	1990 års växelkurs	1993 års växelkurs	PPP växelkurs
Sverige	19 228	27 949	21 246	68
Tyskland	13 221	24 085	23 546	83
USA	24 302	24 302	24 302	100
Sverige/Tyskland	1,45	1,16	0,90	0,82
Sverige/USA	0,79	1,15	0,87	0,68

Anm: För PPP-jämförelsen har nivån i USA satts till 100.

Källa: OECD Main Economic Indicators, September 1994, OECD Economic Outlook, Juni 1995 (för växelkurser) och OECD National Accounts 1960–1993, 1995.

Figur 2. BNP per capita 1960–93 i Sverige och sex rika europeiska länder (1990 års priser och 1994 års växelkurser).

Anm: Sex rika europeiska länder är ett ovägt genomsnitt av Danmark, Frankrike, Tyskland, Nederländerna, Schweiz och Storbritannien. Användningen av 1990 års priser påverkar inte nivåjämförelsen mellan länder på något systematiskt sätt, eftersom det endast påverkar vilka vikter som används vid sammanvägningen av BNP:s olika komponenter inom respektive land. Denna figur är reproducerad från Henrekson (1996). Anledningen till att någon uppdatering ej gjorts är att det skulle minska jämförbarheten med Korpi (1996).

Källa: OECD Economic Outlook, juni 1995 (för växelkurserna) och OECD National Accounts 1960–1993, 1995.

likställer prisnivån på en given varukorg i de tre länderna. Det är uppenbart att användandet av växelkurser för givna år ger upphov till enorma kast i de relativa nivåerna. Tabellen visar också att det var först efter att den svenska kronan började flyta 1992, vilket gjorde att den tidigare övervärderingen upphörde, som resultatet vid en konvertering med löpande växelkurs och PPP-kurs blev jämförbara. PPP-justerade per capita-jämförelser är därför de enda som är konsistenta och har ett rimligt informationsvärde.

På basis av sin figur 1 drar Korpi slutsatsen att Sveriges "absoluta försteg över EEC och de andra sex rika länderna tenderade att öka fram till 1990." Denna slutsats beror helt och hållet på att jämförelsen görs med 1985 års växelkurser.⁶ År 1985 var dollarn extremt stark och EU-valutorna mycket svaga. Den svenska kronan, å andra sidan, var knuten till en korg av valutor där dollarn hade dubbel vikt, vilket innebar att kronan just detta år var

osedvanligt högt värderad vis-à-vis EU-valutorna. I figur 2 gör jag istället jämförelsen med "de sex rika europeiska länderna" med 1994 istället för 1985 års växelkurser. Som vi kan se räcker detta för att kullkasta Korpis slutsats. Genomsnittsinkomsten är nu utan undantag högre i "de sex rika" än i Sverige och deras absoluta försteg tenderar att öka efter 1975. Denna enkla övning visar att nästan vilket påstående som helst kan "bevisas" om man väljer de växelkurser som stöder den egna tesen och Korpi har valt just den växelkurs som verifierar hans tes. Även om läsaren anser det mer rättvisande att jämföra absolut än relativ tillväxt, är det enkelt att visa att även den absoluta tillväxten varit lägre i Sverige än i jämförbara ländergrupper (se Henrekson 1996).

När Walter Korpi sedan redovisar utvecklingen för PPP-justerade BNP per capita så görs även detta på ett missledande sätt. I sin figur 2 redovisar han utvecklingen för PPP-justerad BNP per capita i Sverige, OECD,

EEC och ”de sex rika” länderna, och drar slutsatsen att ”den svenska utvecklingen går hand i hand med såväl EEC som genomsnittet för de sex rika europeiska länderna”. Korpi redovisar dock nominella (icke-inflationsjusterade) serier, vilket tenderar att lura ögat. I *figur 1* ovan replikerar jag och utsträcker Korpis kurvor för Sverige och OECD (högra skalan). Dessa två kurvor är helt enkelt en annan representation av den tidigare diskuterade kurvan (vänstra skalan) för PPP-justerade BNP per capita i Sverige relativt OECD:s genomsnitt (normaliserad så att OECD = 100). Som läsaren ser förmedlar dessa två representationer av samma sakförhållande mycket olika intryck. Den nominella PPP-justerade BNP-serien förefaller visa en ungefärligen oförändrad skillnad mellan Sverige och OECD från 1970 till mitten av 1980-talet, men detta implicerar en fallande *real* skillnad.

Slutligen kan framhållas att det starkt kan ifrågasättas om man överhuvudtaget skall förvänta sig en långsammare procentuell tillväxt i länder som i utgångsläget är rikare. Dels är, som redan nämnts, upphinnarfaktorn sannolikt svagare än tidigare, dels antyder den nya sk endogena tillväxtteorin (se t ex Lucas 1988 och Romer 1990) att det inte alls är självklart att investeringar behöver ha avtagande avkastning. Detta beror bl a på att investeringsbegreppet vidgats betydligt och även inkluderar humankapital och ny kunskap (teknologi). Romer (1989) visar också att om man studerar tillväxttakter i olika länder i ett mycket långsiktigt perspektiv (från 1830-talet) så är tillväxttakten istället ökande över tiden, vilket står i bjärt kontrast till Korpis presumtion. Kort sagt, en utvärdering av Sveriges tillväxt jämfört med andra länder sker lämpligen genom en jämförelse av relativa tillväxttakter.

3.5 Inferenser om hela ekonomin
utifrån studier av utvecklingen av den krympande tillverkningsindustrin
Mellan 1970 och 1993 sjönk tillverkningsindustrins andel av BNP i Sverige från 26 till 18 procent. Korpi gör poängen att arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin i Sverige öka-

de lika snabbt som för genomsnittet av 10 andra länder under åren 1977–89.⁷ Ur detta konstaterande drar han slutsatsen att ”det är svårt att upptäcka klara belägg för den typ av långsiktig eftersläpning i arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin som borde följa om marknadsmekanismerna i Sverige snedvridits.” Detta förfarande och denna slutsats förtjänar åtminstone två kommentarer. För det första utgör åren 1977–89 endast ungefärligen halva den period vi här diskuterar och under just den perioden stimulerades den svenska tillverkningsindustrin av fem devalveringar. Om vi tittar på en längre period släpar Sverige efter även i detta avseende (se vidare Henrekson 1996). För det andra är det så att vad som rent statistiskt förefaller vara en snabb produktivitetstillväxt är troligen ett resultat av att de minst produktiva enheterna lades ned. Som en analogi kan noteras att tillväxten i arbetsproduktivitet varit extremt snabb i den krympande jordbrukssektorn under hela efterkrigstiden. Således går det inte att dra någon slutsats om utvecklingen i Sverige som helhet genom att referera till tillväxttakten i arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin under perioden 1977–89.

3.6 Sveriges stora offentliga sektor
påstås bidra till en alltför negativ bild av tillväxten

Ytterligare en faktor som Korpi påstår bidrar till att ge en överdrivet negativ bild av Sveriges relativa tillväxt är vår stora offentliga sektor eftersom produktivitetsokningstakten per definition är satt till noll i denna sektor. Självklart finns en risk att antagandet att produktivitetsokningstakten är noll leder till en negativ bias i de svenska tillväxtsiffrorna. Emellertid är effekten i så fall liten. Produktivitetsdelegationen (1991: 115–117) visar att effekten på den svenska tillväxttakten skulle vara mycket liten om vi, i likhet med Tyskland, antog en produktivitetsokningstakt på 0,5 procent per år i offentlig sektor. Dessutom finns det åtminstone två faktorer som pekar i motsatt riktning och Korpi nämner inte någon av dessa. För det först har den offentliga sektorns andel

av BNP vuxit under den period Korpi studerar, vilket i sig själv kan ha bidragit positivt till den statistiskt registrerade produktionen, eftersom tidigare oregistrerad produktion såsom åldrvård och barnomsorg kan ha flyttats från hushållen till den offentliga sektorn snabbare än i andra länder. För det andra visar studier där man försökt mäta produktivitetsockningen i offentlig sektor att ett antagande om en produktivitetsockningstakt på noll i många fall kan ha varit alltför optimistiskt, åtminstone fram till 1980-talet.⁸

4. Avslutande synpunkter

Jämfört med ett genomsnitt av andra rika länder har den ekonomiska tillväxttakten i Sverige varit låg i åtminstone ett kvartssekel. Den kanske mest slående illustrationen till detta faktum är att Sveriges relativa per capita-inkomst föll från fjärde till sextonde plats från 1970 till 1993 och att Sverige därefter (t o m 1997) fallit tillbaka till artonde plats. Trots de belägg jag har presenterat har Walter Korpi i ett stort antal artiklar hävdad att de som menar att Sverige släpar efter har baserat sin slutsats på ”vad som med en underdrift kan kallas slarviga analyser”. Istället vill han göra gällande att svensk ekonomisk utveckling sammantaget varit i linje med utvecklingen i andra jämförbara länder.

I denna artikel har jag försökt visa hur det mot alla odds är möjligt att förmedla en sådan bild. Det är ett resultat av ett antal specifika och omotiverade strategiska överväganden: missvisande val av tidsperioder, hänvisning till upphinnarfaktorn för att slippa jämförelser med breda länderaggregat, fokusering på absolut istället för relativ tillväxt i vissa fall, jämförelser av inkomstnivåer på basis av godtyckligt valda växelkurser från icke-representativa år istället för PPP-växelkurser, presentationer av nominella storheter för att göra den reala utvecklingen mindre tydlig, tolkning av en långsiktigt svag utveckling som resultatet av specifika politikmissstag samtidigt som liknande missstag i andra länder ignoreras och dragande av omotiverade slutsatser om

ekonomin som helhet från analyser av delar av ekonomin.

Med tanke på att den svenska ekonomiska politiken i viktiga avseenden avvikit från den som förts i många andra OECD-länder sedan 1970-talet, är det knappast förvånande att många ekonomer argumenterat att den långsamma ekonomiska tillväxten åtminstone till en del kan förklaras av en avvikande ekonomisk politik. Korpi avfärdar relevansen i dessa argument på basis av sitt påstående att Sverige de facto inte har släpat efter, men eftersom det inte finns någon grund för Korpis påstående, så är det åtminstone för mig uppenbart att det är ett angeläget forskningsområde att försöka förklara Sveriges långsamma tillväxt. Emellertid ligger detta utanför ramarna för denna artikel.

Det allra mest anmärkningsvärda i Walter Korpis artikel i denna tidskrift är kanske trots allt att han hävdar att en nationalekonomisk forskare som i Sverige vill göra karriär gör säkrast i att inte gräva alltför djupt i statistiken för att hitta fakta som ifrågasätter de ledande ekonomernas syn. Var och en som närmare studerar debatten bland svenska ekonomer vad gäller stora frågor som arbetslösheten, den offentliga sektorns lämpliga storlek och orsakerna till den svenska eftersläpningen ser att det finns en stor spännvidd i de uppfattningar som framförs. När det gäller sakförhållandet i just den fråga som Walter Korpi tar upp, dvs om Sverige släpar efter, ger det statistiska materialet dock inte något stöd för Korpis bedömning. Trots detta skriver han att ”sklerosförespråkarna har redovisat ett klart missvisande urval av tillämpliga belägg och data av relevans för deras diagnos”. Jag hoppas att denna artikel har övertygat läsaren att det saknas grund för ett sådant påstående.

Magnus Henrekson

Noter

* Jag är tacksam för finansiellt stöd från Humanistiskt-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

(HSFR). Denna artikel bygger till stor del på Henrekson (1996), vilken skrevs för den brittiska tidskriften *Economic Journals* symposium betitlat "Controversy: Economists, the Welfare State and Growth: The Case of Sweden". Övriga bidrag var Korpi (1996), Agell (1996) och Dowrick (1996).

1. En slagkraftig illustration till detta är att när Sverige blev medlem i EU 1995 så sjönk EU:s genomsnittsinkomst, eftersom den svenska inkomsten låg under snittet i EU. Enligt de senaste tillgängliga siffrorna från EU:s statistikorgan Eurostat har Sverige EU:s 10:e högsta BNP per capita, 1,8 procent under EU-snittet.
2. Den som är intresserad av färskare referenser till diskussionen kan hänvisas till Agell, Lindh och Ohlsson (1997), Fölster och Henrekson (1998) och Lindbeck (1997).
3. Se Henrekson, Jonung och Stymne (1996) för en mer omfattande motivering.
4. Hansson och Henrekson (1997) ger en bred översikt och utvärdering av upphinnarhypotesen.
5. Samtliga citat är i min egen översättning.
6. De data Korpi använder har visserligen hämtats direkt ur OECD:s publikationer, men de blir för den skull inte mindre missvisande i detta sammanhang.
7. Det kan här noteras att jämförbara data publiceras för 12 länder. Det rimliga hade varit att jämföra Sverige med genomsnittet för alla de övriga. Korpi väljer dock att ta bort Japan, dvs det land som har snabbast produktivitetsokningstakt, från genomsnittet.
8. Se text *Statlig tjänsteproduktion. Produktivitetens utvecklingen 1960-1980*, Rapport 1985:12, Statskontoret, och *Produktions-, kostnads- och produktivitetens utveckling inom offentligt bedrivna hälsovård*, rapport till ESO, DsFi 1985:3.

Referenser

- Abramovitz, M, 1986. Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind, *Journal of Economic History* **66**, 385–406.
- Agell, J, 1996. Why Sweden's Welfare State Needed Reform, *Economic Journal* **106**(459), 1760–1771.
- Agell, J, Lindh, T, Ohlsson, H, 1997. Growth and the Public Sector: A Critical Review Essay, *European Journal of Political Economy* **13**(1), 33–52.
- Bergström, V, 1982. *Studies in Swedish Post-War Industrial Investments*. Doktorsavhandling, National-ekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Dowrick, S, 1996. Swedish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside, *Economic Journal* **106** (459), 1772–1779.
- Fölster, S, Henrekson, M, 1997. Growth and the Public Sector: A Critique of the Critics. Working Paper nr 492, IUI, Stockholm.
- Fölster, S, Henrekson, M, 1998. Growth Effects of Government Expenditure and Taxation in Rich Countries. Manuskript, IUI, Stockholm.
- Hansson, P, Henrekson, M, 1994. Catching Up in Industrialised Countries: A Disaggregated Study, *Journal of International Trade and Economic Development* **3** (2), 129–146.
- Hansson, P, Henrekson, M, 1997. Catching Up, Social Capability, Government Size, and Economic Growth, s 61–148 i Bergström, V (red), *Governments and Growth*. Oxford: Clarendon Press.
- Henrekson, M, 1996. Sweden's Relative Economic Performance: Lagging Behind or Staying on Top?, *Economic Journal* **106** (459), 1747–1759.
- Henrekson, M, Jonung, L, Stymne, J, 1996. Economic Growth and the Swedish Model, s 240–289 i Crafts, N F R och Tonniolo, G (red), *Economic Growth in Europe since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakobsson, U, 1996. Räcker reformerna av den svenska modellen?, s 63–85 i Lundgren, N (red), *Vad vill Sverige med EU?*. Stockholm: SNS Förlag.
- Korpi, W, 1996. Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Policy Experts, *Statsvetenskaplig Tidskrift* **99** (4), 369–389. Även publicerad i *Economic Journal* **106** (459), 1727–1746.
- Lindbeck, A, 1997. The Swedish Experiment, *Journal of Economic Literature*, **35** (3), 1273–1319.
- Lindbeck, A, m fl 1993. *Nya villkor för ekonomi och politik*. SOU 1993:16, Ekonomikommisionens förslag. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Maddison, A, 1982. *Phases of Capitalist Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Produktivitet delegationen, 1991. *Drivkrafter för produktivitet och välbefinnande*. SOU 1991:82. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Romer, P M, 1989. Capital Accumulation in the Theory of Long-Run Growth, s 51–85 i Barro, R J (red), *Modern Business Cycle Theory*. Oxford: Blackwell.
- Romer, P M, 1990. Endogenous Technical Change, *Journal of Political Economy* **98** (5), S71–S102.

Henrekson åskådliggör objektivitetsproblemen i debatten om Sveriges tillväxt

I debatten om Sveriges ekonomiska tillväxt i förhållande till den i andra jämförbara västländer finns två typer av allvarliga svårigheter. Den första typen återspeglar för empiriskt orienterade samhällsforskare välkända svårigheter med tillförlitlighet hos data och problem vid val av analysmetoder. Den andra typen återspeglar det särskilda debattklimat som har utvecklats i tillväxtdiskussionen. I vetenskapliga sammanhang förväntas forskarna normalt notera och diskutera de argument som kritikerna för fram. Eftersläpningstesens förespråkare har i stället alltför ofta helt enkelt ignorerat kritiken och upprepat sina tidigare påståenden. Magnus Henreksons artikel ger exempel på båda dessa typer av svårigheter.

Henreksons artikel återger i huvudsak hans inlägg i *The Economic Journal*, som publicerade en serie artiklar med utgångspunkt i min "Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Economic Policy Experts," en artikel som samtidigt också publicerades i *Statsvetenskaplig Tidskrift*. Jag granskade där de argument som förts fram för den sklerosdiagnosen, att "den svenska modellen" med höga skatter och en stor offentlig sektor lett till att Sveriges ekonomiska tillväxt sedan 1970 halkat efter den i andra jämförbara västländer. Min slutsats var att de empiriska belägg som förts fram för denna diagnos inte höll vetenskaplig minimistandard. Henrekson hade där fått ta på sig uppgiften att försvara sklerosdiagnosen.

Debatten i *Economic Journal* avslutades av Steve Dowrick, som är professor i nationalekonomi vid Australian National University i Canberra. Han har bl a publicerat en serie jämförande tillväxtstudier i *American Economic Review* (Dowrick och Nguyen 1989; Dowrick och Quiggin 1994, 1997). Därmed är Dowrick nog den på det här området mest kvalificerade internationella ekonom, som deltagit i den svenska tillväxtdebatten. I sin artikel "Swe-

dish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside" analyserar han data om Sveriges tillväxt i förhållande till andra länder 1950-1992 och granskar de argument som förts fram till stöd för eftersläpningstesens. Efter denna granskning av data samt problemen med och hållbarheten bl a i Henreksons argument blir Dowricks slutsats följande: "Allt sammantaget synes det rimligt att dra slutsatsen att åtminstone fram till 1990 finns det ingenting i utvecklingen av Sveriges tillväxt som antyder någon substantiell eftersläpning. ... Detta pekar på en svår utmaning för eftersläpningstesens förespråkare. Det ankommer på dem att förklara varför Sveriges BNP-tillväxt genomgående var normal under fyrtio år och bara visar en markerad nedgång efter 1990" (Dowrick 1996:1777-1778, min översättning och kursivering).

När Henrekson nu åter tar till orda förväntar man sig att han skall diskutera de belägg och argument med vilka Dowrick underkänt hans tidigare slutsatser om den svenska eftersläpningen. I stället upprepar Henrekson här ännu en gång argument som av internationell expertis på området alltså redan vägts och befunnits alltför lätta. Jag kan därför begränsa mitt svar till att för läsarna av *Statsvetenskaplig Tidskrift* peka på några av de problem som finns i den svenska tillväxtdebatten.

Bland de traditionella OECD-länderna ingår Sverige i en mellankategori av ett dussintal länder mellan vilka skillnaderna i BNP per invånare är ganska små. Eftersom skillnaderna är små och de internationella konjunkturcyklerna inte alltid är helt synkroniserade i de olika länderna kan valet av tidsperiod avsevärt påverka resultaten av jämförelserna. Dessa problem accentueras av den stora osäkerheten i grunddata. Trots de betydande ansträngningar som läggs ned på nationalräkenskaperna är osäkerheten i siffrorna om tillväxten ändå betydande. De fortlöpande revisionerna av nationalräkenskaperna leder därför ofta till förhållandevis kraftiga förändringar i de siffror över ökningen av BNP per invånare som pub-

liceras i de löpande serierna från SCB och OECD.

En systematisk jämförelse av dessa ändringar visar att bland OECD-länderna är osäkerheten i publicerade data över årlig procentuell BNP-tillväxt per invånare i de olika länderna i genomsnitt av storleksordningen *en procentenhet* (Korpi 1992:46). Eftersom tillväxten vanligen handlar om 2-4 procent är osäkerhetsmarginalerna här alltså kanske ungefär en tredjedel av de publicerade siffrorna. Osäkerheten när det gäller de sk köpkraftsjusterade BNP-siffrorna är minst lika stor. Den revidering som gjordes i början av nittotalet ledde till ändringar på i genomsnitt fem procentenheter i ländernas avstånd från OECD-medelvärdet och förändrade kraftigt rangordningen mellan länderna (Korpi 1992:68-69). Dagens Nyheter har på sin ledarsida använt skillnader på en promille som avgörande belägg i eftersläpningsdebatten. Trots att osäkerheten i dataunderlaget länge varit kända publicerar Henrekson här skillnader på en tiondels promille.

Henrekson inleder sin artikel med att slå fast vad som har varit den sk grundbulten för eftersläpningstesen, nämligen att medan Sveriges tillväxt var exceptionellt gynnsam fram till 1970 kom därefter en klar försämring.¹ ”Den svenska tillväxttakten började sjunka i jämförelse med andra länder omkring 1970,” skriver Henrekson. Han är här i sällskap med bl a professor Assar Lindbeck (1997), som driver samma tes. Lindbeck och Henrekson hävdar att eftersläpningen sedan 1970 berott på att Sverige först efter detta år får en välfärdsstat som avsevärt skiljer sig från den i andra västländer. Det märkliga här är att både Henrekson och Lindbeck på ett selektivt sätt har tagit del av lättillgängliga fakta ur OECD:s vanligaste källor. Skillnaden i procentuell tillväxt av BNP per invånare mellan OECD-medelvärdet och Sverige för perioden 1973-79 samt 1979-89 var -0,4 resp -0,3 procentenheter. Så långt har Lindbeck och Henrekson rätt. Men en blick på samma tabell där dessa uppgifter finns visar, att en eftersläpning av motsvarande storlek har funnits åtminstone sedan 1960. Skillnaden under 1960-68 och 1968-73

var nämligen -0,3 resp -0,4 procentenheter.² Inte heller under 1950-talet var Sveriges tillväxt påfallande hög. Eftersläpningstesen förespråkare kunde här då säga att de haft betydligt mera rätt än de någonsin hävdade. Problemet är dock att denna triumf undergräver den orsakstolkning av den svenska modellens negativa tillväxteffekter som för dem varit det centrala. Den antagna orsaken till eftersläpningen, välfärdsstatens utbyggnad efter 1970, kommer alltså minst ett decennium *efter* den påstådda konsekvensen. Detta stämmer inte med logiken i kausala analyser, där ju orsak skall föregå verkan.

I stället för att kritisera underlaget för Dowricks ovan citerade underkännande av beläggen för eftersläpningstesen kommer Henrekson med en minst sagt mycket förvånande tolkning. Han skriver att det bör ”noteras att Dowrick avser perioden 1950-90, men diskussionen har ju aldrig handlat om den perioden. Svenska ekonomer har endast hävdade att det skett en eftersläpning sedan 1970. Eftersom svensk ekonomi hade en mycket stark utveckling under 1950- och 60-talet är det knappast förvånande att eftersläpningen när två starka och två svaga decennier summeras i genomsnitt inte blir särdeles stor.” Också Lindbeck (1997:1285-1286) kommer med samma tolkningsförsök av vad Dowrick skriver. Men den svenska eftersläpning som vi haft efter 1970 kom, som ovan visats, i varje fall redan 1960 och sannolikt redan 1950. Någon uppvägning kan det här alltså inte vara fråga om. Men detta försök till tolkning av vad som är klara verba från Dowrick är ett märkligt försök att tolka verkligheten tillräta. Dowrick tar själv klart avstånd från en sådan tolkning. Han skriver: ”Mina kommentarer avser klart tidsperioden efter 1973. Denna tolkning förstärks av min kommentar i följande stycke att ‘Sveriges BNP-tillväxt *genomgående* var rimlig under fyrtio år och bara visar en markerad nedgång efter 1990.’”³

Henrekson säger sig vilja begränsa sitt inlägg till att handla om ”Sverige släpar efter” men vill inte direkt ta ställning till de orsakstolkningar som samtidigt har gjorts, dvs att ”den

svenska modellen” har lett till den svenska eftersläpningen. En sådan boskillnad går dock inte att göra eftersom det just är den kausala tolkningen som här är det centrala. Att t ex Sveriges procentuella BNP-tillväxt per invånare varit lägre än OECD-genomsnittet har jag aldrig ifrågasatt. Vad jag ifrågasatt är i stället om detta faktum kan tas som belägg för att den svenska modellen lett till en sämre tillväxt än i andra jämförbara länder.

Som jag en hel del gånger redan påpekat måste man vid försök till kausala tolkningar i tillväxtjämförelser ta hänsyn till den sk upphinnareffekten (catch-up), som visar sig i att OECD-länder med låg utgångsnivå i BNP per invånare tenderar att få en högre procentuell tillväxt än länder med hög utgångsnivå (Korpi 1985, 1990, 1992, 1996). I den svenska tillväxtdiskussionen har sklerosförespråkarna oftast nöjt sig med att ingorera detta förhållande, medan Henrekson länge förnekat det (Hanson och Henrekson 1991; Henrekson 1996). Det märkliga här är att Henrekson helt förbigår Dowricks analys av utgångsnivåernas betydelse för procentuell tillväxt bland OECD-länderna 1973-92. Dowrick visar i ett diagram att regressionslinjen av utgångsnivån på procentuell tillväxt är starkt nedåtlutande och finner en korrelation på -0,62 mellan utgångsnivå och tillväxt under den här perioden. Hans slutsats blir att utgångsnivån här har en ”påtaglig förklaringskraft,” och att det därför ”är viktigt att man i analyser av utvecklingen av relativ tillväxt tar hänsyn till utgångsnivån” (Dowrick 1996:1777). Henrekson ignorerar Dowricks resultat och skriver: ”I avsaknad av starka argument för motsatsen är der rimligast att jämföra ... med alla OECD-länder...” För Henrekson räcker det alltså tydligen inte med att *utgångsnivån efter 1973 kan förklara ungefär en tredjedel av skillnaderna i tillväxtprocent bland OECD-länderna*. Andra forskare instämmer nog i Dowricks slutsats, att vi inte kan dra kausala slutsatser om procentuell tillväxt bland OECD-länderna utan att ta hänsyn till skillnader i utgångsnivåer.

Henrekson får problem med utgångsnivåerna också när han i sin Figur 1 vill belägga Sveriges eftersläpning i förhållande till OECD-

medelvärdet i köpkraftsbaserade tillväxtmått. Mått med löpande dollar ser vi att Sverige nära följer OECD-medelvärdet från 1970 till 1989, med en något varierande men ganska begränsad absolut skillnad. När denna ganska stabila *absoluta* skillnad anges i *procent av OECD-medelvärdet* krymper den däremot över tid. Detta återspeglar i huvudsak att nämnaren, dvs OECD-medelvärdet, som framgår av Henreksons figur mer än fyrdubblas från 1970 till 1989.⁴ Därför har också flera andra länder som 1970 hade en hög utgångsnivå att på detta sätt ”sjunkit ned” mot OECD-medelvärdet. Detta gäller t ex USA och Schweiz, som ”sjunkit ned” mot OECD-medelvärdet ändå mer än Sverige. Henrekson har inte sett vad hans egen tabell 2 visar. Fallet med mot OECD-medelvärdet från 1970 till 1990 har i procentenheter varit 9 för Sverige, 11 för USA och 21 för Schweiz. Också dessa två länder har därför enligt Henreksons terminologi haft en ”nedåtgående trend i relativ rikedom.” Som jag flera gånger tidigare påpekat (Korpi 1992:68-71, 1996) kan man från statistiska övningar av det här slaget inte dra några slutsatser om orsaker till Sveriges ekonomiska tillväxt.⁵ Ändå fortsätter Henrekson och andra att upprepa samma argument utan att diskutera den kritik som riktats mot dem.

Liksom andra förespråkare för eftersläpningstesen använder sig Henrekson av förändringar i rangordningen bland länder i termer av köpkraftsbaserade mått på BNP per invånare för att belägga Sveriges eftersläpning. Här måste man dock komma ihåg att dessa rangordningar ofta bygger på små skillnader, inte sällan enstaka procentenheter och promille. Som ovan angetts ändrade den första revideringen av siffrorna ländernas läge i förhållande till OECD-medelvärdet med i genomsnitt ungefär fem procentenheter och skakade om kraftigt i rangordningarna. Dessa rangordningar är därför inte särskilt tillförlitliga som grundval för diagnoser om Sverige ekonomiska utveckling. Med små skillnader mellan länderna påverkas intrycket mycket av vilka år man tar som utgångspunkt och slutpunkt.

Henrekson kommer med en diger förteckning över ”ett antal specifika och omotiverade strategiska överväganden” som han anklagar mig att ha gjort för att ”mot alla odds” komma till slutsatsen att eftersläpningstesen inte är be-lagd. Han tar på sig uppgiften att ”försöka blottlägga de strategiska val Walter Korpi gjort för att kunna presentera Sverige såsom en icke-eftersläpnare ur tillväxtpunkt...” och hävdar att jag gjort det genom ”att välja olika kombinationer av tidsperioder, tillväxt-mått, deflater och jämförelseländer...”. Detta är en i vetenskapliga sammanhang grov anklagelse, för vilken Henrekson inte ger några som helst hållbara belägg.

Jag kan här avslöja att min strategi först och främst gått ut på att läsa de publicerade tabel-lerna i de två vanligaste OECD-publikationer-na, *Historical Statistics* och *National Ac-counts, vol. 1*. Då eftersläpningstesens före-språkare tydligen läst synnerligen selektivt i samma material har det här oftast räckt med att något begrunda det publicerade materialet för att se var luckorna finns. När t ex eftersläp-ningstesens huvudargument från början har varit, att Sveriges procentuella tillväxt ligger under OECD-medelvärdet efter 1970 räcker det faktiskt med att man i samma tabell ser att detta gäller redan från och med 1960. Vad som fortsätter att förvåna mig är varför knappast några andra i debatten inblandade kommit på samma enkla ”strategiska val.”

Henrekson anklagar mig bl a för att ha valt för mig ”lämpliga” tidsperioder för jämförel-serna. OECD publicerar sin statistik med en periodisering som följer de stora internation-ella konjunkturvägarna, dvs 1960-68, 1968-73, 1973-79 och 1979-89. *I allt vad jag har skrivit har jag följt denna OECD-periodise-ring*. Här borde Henrekson nog ha begrundat det gamla ordspråket att ett glashus är en olämplig ort för stenkastning. De enda som jag sett ta 1970 som utgångsår är eftersläp-ningstesens svenska förespråkare. Henrekson försöker här motivera detta med att sedan 1970 har ”just Sveriges tillväxttakt blivit lägre i förhållande till andra länder.” Men som jag ovan visat var Sveriges tillväxt lägre än OECD-medelvärdet åtminstone sedan 1960.

Henrekson påstår också att Sverige år 1973 ”var i en relativt djup recession.” Återigen undrar jag varifrån Henrekson fått sina upp-gifter. OECD anger en siffra på 3,8 procents tillväxt av BNP per invånare i Sverige för 1973.⁶ Detta ligger högre än genomsnittet för sextioalets rekordår och är en av de allra hög-sta sedan 1970.

Idealt skulle man i tillväxtjämförelser vilja välja tidsperioder som avgränsas av på var-andra följande konjunkturtoppar. Osäkerhe-ten i dataunderlaget gör att detta dock i prakti-ken blir svårt. Just konjunkturtoppen 1969-70 är ett exempel på detta. De publicerade siffror-na för procentuell tillväxt av real BNP per in-vånare i Sverige för år 1969 varierar från 3,9 till 5,0, alltså med 1,1 procentenheter. För år 1970 går variationen från 3,2 till 5,5, alltså 2,3 procentenheter. Efter åtta år av sådana revide-ringar flyttades därmed konjunkturtoppen från 1969 till 1970. Normala överväganden av osäkerheten i underlaget gör därför att man inte kan avgöra om konjunkturtoppen kom 1969 eller 1970.

Eftersläpningstesens förespråkare har inte angett några godtagbara skäl till varför de en-samma bland alla har börjat jämförelserna ef-ter just 1970. Deras val innebär dock att det första året i beräkningen av periodmedelvär-det blir 1971, som var ett av de ”förlorade åren” med noll-tillväxt på grund av en kraftig åtstramingspolitik. Med de små skillnader som finns mellan flertalet OECD-länder kan ett år med noll-tillväxt påverka medelvärdet på ett inte obetydligt sätt. Eftersläpningste-sens förespråkare har inte kunnat på ett till-fredsställande sätt motivera, varför de ensam-ma bland alla andra som studerat jämförande tillväxt börjar just med detta år. Man frestas därför till hypotesen, att detta val har varit em-piriskt påverkat.

När det gäller val av deflater och växel-kurser har jag konsekvent följt OECD, som under de här aktuella åren tagit 1985 och 1990 som basår. Också här letar Henrekson alltså förgäves efter någon dolsk strategi. Det är klart att de drastiska förändringarna i växel-kurserna sedan början av 1970-talet påverkar ländernas inbördes nivåer när man jämför ab-

solut tillväxt. Detta gäller troligen särskilt se-dan den svenska kronan släpptes att flyta hös-ten 1992. Absoluta tillväxtmått har däremot den fördelen att de inte är kraftigt beroende av utgångsnivåerna. De kan därför, som jag skrev om min Figur 1, ge en bakgrund för dis-kussionerna om tillväxt. Det borde ändå ha stämt eftersläpningstesens förespråkare till eftertanke att de absoluta måtten inte visade på den kraftiga svenska eftersläpning de hävdade fanns.

När man skall studera relativ, dvs procentu-ell tillväxt, måste man på något sätt kontrolle-ra för skillnader i utgångsnivåerna. Som jag skrev ”kan detta göras t ex genom regressions-teknik eller på ett grovt sätt genom att begrän-sa jämförelserna till en grupp av länder med ungefär samma utgångsnivå i BNP per invå-nare.” I regressionsanalyser begränsas givet-vis inte antalet länder. Ett sätt att göra detta är att jämföra det observerade värdet av ökning-en av BNP per invånare under en tidsperiod med den förväntade tillväxten när hänsyn tas till landets utgångsnivå. I valet av länder kan vi här följa den metod för ”most comparable cases” som ofta används av statsvetare och so-ciologer i komparativa studier (Lijphart 1975). Vi kan då studera de 18 rikaste indust-riländerna, som under efterkrigstiden haft en obruten demokrati och har mer än en miljon invånare. Eftersom det här inte går att klart av-gränsa ”den rätta” perioden kan vi studera för-ändringar från åren 1968-73 fram till åren 1984-89. För skillnaderna mellan observerade och förväntade värden av dessa 36 tidsperio-der kan vi sedan beräkna ett medelvärde. Det visar sig då att Sveriges procentuella tillväxt av BNP per invånare bara är en promille under det förväntade värdet, något som rimligen lig-ger inom de statistiska felmarginalerna.

När det gäller studier av produktivitetsföränd-ringar, dvs ökningen av BNP dividerat med arbetade timmar eller kapitalinsatser, blir osä-kerheten i underlaget enormt. Detta beror på att vi då får en stor osäkerhet också i nämna-ren. Medan antalet invånare kan ganska exakt bestämmas blir uppgifterna om arbets- eller kapitalinsatser ofta synnerligen osäkra. Det

finns mycket drastiska men sällan ob-serverade svängningar i de publicerade siff-orna över arbetsproduktivitetens förändring-ar (Korpi 1992:88-91). Eftersom fe-len i näm-naren kan gå åt motsatt håll mot fe-len i täljaren blir effekterna lätt förödande. Därtill kommer skillnader i arbetskraftens fördelning mellan bl a offentlig och privat sektor.

Jag har på olika sätt försökt att illustrera vad dessa skillnader innebär. Vi får olika bilder när vi studerar arbetsproduktivitetens föränd-ringar i totalekonomin och i den privata sek-torn. Eftersläpningstesens förespråkare har konsekvent hållit sig till vad som för Sveriges del ger den mest negativa bilden, arbetspro-duktiviteten i totalekonomin. Henrekson tycker inte om att jag kompletterar den bilden med utvecklingen i den privata sektorn. Han tycker inte heller om att jag redovisar utveck-lingen för Japan separat i stället för att räkna in det i medelvärdet för övriga tio länder. Ef-tersom Japan under efterkrigstiden har haft en snabbare tillväxt än *alla* andra västländer är det dock motiverat att särredovisa detta land. Siffrorna finns dock redovisade och det står var och en fritt att göra de jämförelser man vill.

Henrekson liksom andra sklerosförespråkare tar utan vidare den kraftiga nedgången i Sve-riges tillväxt 1991-93 som intäkt för de nega-tiva effekter av den svenska modellen de för-utspått sedan 1970. Han liksom andra vägrar därför att ta upp det som Dowrick beskriver som en svår utmaning för dem – *att förklara varför Sveriges tillväxt var genomgående nor-mal fram till 1990 och först därefter visar en markerad nedgång*. Här finns ett antal kon-kurrenskraftiga alternativa förklaringsfakto-rer, som jag inte här kan gå in på.

I ett inlägg i tillväxtdebatten sommaren 1991 skrev Carl Bildt att han inte ha sett att ”en enda av de många ekonomer som deltagit i denna debatt som ens försökt förneka att Sve-rige har halkat efter och *alldeles speciellt se-dan mitten av 1980-talet*. Det finns fullt till-räckligt stöd i den debatten för min tes att det nu kan anses vara en konsensus bland Sveri-ges nationalekonomer att vi faktiskt har halkat

efter ...” (min kursivering).⁷ Henrekson hävdar nu att andra halvan av åttioalet karakteriserades av en överhettad konjunktur och antyder därmed att den inte lämpar sig för tillväxtjämförelser. Men det Henrekson nu säger går uppenbarligen inte att förena med vad han och andra sklerosförpråkare då hävdade, och det med sådan framgång att den blivande statsministern fått uppfattningen att eftersläpningen varit alldeles speicellt stor under de här åren.

Henrekson menar också att det har funnits en stor spännvidd bland svenska ekonomer i viktiga frågor som orsakerna till den svenska eftersläpningen. Tydligt har dock också Carl Bildt haft svårt att se denna spännvidd utan han hävdar att inte en enda ekonom ifrågasatt konsensus. Lars Calmfors (1996:236) har bl a talat om en bland svenska ekonomer ”ohälsosam tendens till likriktning i fråga om det ekonomiskt-politiska tänkandet.” Denna risk är enligt Calmfors ”förmodligen särskilt stor i Sverige, där alla känner alla och det därför finns starka drivkrafter till att uppnå en samsyn (‘bli en i gänget’).”

Magnus Henreksons artikel ger så att säga *in vitro* en representativ demonstration av i stort sett alla de argument med vilka sklerosförpråkarna har underbyggt sin tes om den svenska modellens negativa effekter på tillväxt. Här har inte funnits en skynt av den typ av ifrågsättande som internationellt framstående ekonomer fört fram (t ex Atkinson 1995; Slemrod 1995). För läsarna av *Statsvetenskaplig Tidskrift* kan jag intyga att Henreksons artikel är helt representativ inte bara för arten utan också för kvaliteten i sklerosförpråkarnas argument.

Walter Korpi

Noter

1. Henrekson hävdar också att ”den svenska tillväxten var exceptionellt snabb jämfört med andra rika länder under perioden 1870-1950.” Som jag tidigare visat kan detta inte stödjas med tillgängliga data om BNP-tillväxt per invånare. Under den här perioden kommer Sverige i en klunga av sju

länder tillsammans med Kanada, Finland, Norge, USA, Schweiz och Danmark (Korpi 1972:32). Osäkerheten i tillväxtsiffrorna från 1870-talet är så stora att inga andra rimliga slutsatser kan dras. Ändå fortsätter Henrekson och andra att upprepa tesen om en svensk ”guldålder.”

2. OECD Historical Statistics 1991, Table 3.2, sid 48. För perioden 1950-60 se Korpi 1992:64.

3. I e-post till mig 1997-11-19, kursiv i originalet.

4. Det faktum att OECD anger köpkraftpariteter i löpande snarare än inflationsjusterade priser är inte vad som här enligt Henrekson ”lurar ögat.” De inflationsjusterade kurvorna skulle ha haft en svagare men fortfarande klart växande trend. Alltså skulle också där samma ”sänkning” mot medelvärdet komma fram. Vad som däremot lurar ögat är när en på det hela tagit ganska stabil absolut skillnad anges i procent av ett växande medelvärde. De kraftiga svängningarna i mitten på sjuttio-talet återspeglar att nedgången efter den första oljekrisen 1973 kom ett par år senare i Sverige än i flertalet OECD-länder.

5. Dessa förändringar återspeglar i stället det som brukar kallas konvergensen bland OECD-länderna, där de relativa skillnaderna minskar utan att detta behöver gälla om de absoluta skillnaderna.

6. OECD Historical Statistics 1985, Table 3.2, sid. 44.

7. Bildt (1991).

Referenser

- Atkinson, Anthony B. 1995. ”The Welfare State and Economic Performance.” *National Tax Journal* 48 (2):171-98.
- Bildt, Carl. 1991. ”Sverige halkar efter ekonomiskt.” *Svenska Dagbladet*, 1991-07-21.
- Calmfors, Lars. 1996. ”Nationalekonomernas roll under det senaste decenniet – vilka är lärdomarna?” Sid. 225-54 i *Ekonomerna i debatten – gör de någon nytta?*, Lars Jonung (red.) Stockholm: Ekerlids.
- Dowrick, Steve. 1996. ”Swedish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside.” *Economic Journal* 106 (439):1772-79.
- Dowrick, Steve och Duc-Tho Ngyuen. 1989. ”OECD Comparative Economic Growth 1950-1985: Catch-up and Convergence.” *American Economic Review* 79:1010-30.
- Dowrick, Steve och John Quiggin. 1994. ”International Comparisons of Living Standards and Tastes: A

Revealed-Preference Analysis.” *American Economic Review* 84 (1):332-41.

Dowrick, Steve och John Quiggin. 1997. ”True Measures of GDP and Convergence.” *The American Economic Review* 87 (1):41-64.

Hansson, Pär och Magnus Henrekson. 1991. ”Den svenska tillväxten: Blir vi omsprungna eller bara upphunna?” *Ekonomisk Debatt* 18 (3):261-6.

Henrekson, Magnus. 1996. ”Sweden’s Relative Economic Performance: Lagging behind or Staying on Top?” *Economic Journal* 106 (439):1749-59.

Korpi, Walter. 1985. ”Economic Growth and the Welfare State: Leaky Bucket or Irrigation System?” *European Sociological Review* 1 (2):97-118.

Korpi, Walter. 1990. ”Halkar Sverige efter? Vår ekonomiska tillväxt och produktivitet i jämförande belysning.” *Ekonomisk Debatt* 18 (5):421-32.

Korpi, Walter. 1992. *Halkar Sverige efter? Sveriges ekonomiska tillväxt 1870-1990 i jämförande belysning*. Stockholm: Carlssons.

Korpi, Walter. 1996. ”Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values among Economic Policy Experts.” *Economic Journal* 106 (439):1727-46.

Lijphart, Arend. 1975. ”The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research.” *Comparative Political Studies* 8 (2):158-77.

Lindbeck, Assar. 1997. ”The Swedish Experiment.” *Journal of Economic Literature* 35 (September 1997):1273-319.

Slemrod, Joel 1995. ”What Do Cross-Country Studies Teach About Government Involvement, Prosperity, and Economic Growth.” *Brookings Papers On Economic Activity* (2):373-431.